شۆڕشی ئەیلول و

رۆژگاری دوای هەرەس

(چەند سەرنجێکی سەرەتاییە)

نووسینی
نورخانی غالب

چاپی دووەم

چاپخانەی «چیا»
لەندەن — ۲۰۰۳

شۆڕشی ئەیلول و
ڕۆژگاری دوای هەرەس

(چەند سەرنجێکی سەرەتاییە)

نووسینی: ئۆرخانی غالب

چاپی دووم

چاپخانەی چیا
لەندەن ٢٠٠٣

ناوی کتێب: شۆڕشی ئەیلول و ڕۆژگاری دوای هەرەس

بابەت: لێکۆڵینەوەی مێژوویی

نووسینی: نۆرخانی غالب

تیراژ: ١٠٠٠ دانە

چاپی: چاپخانەی چیا – لەندەن – ٢٠٠٣ زاینی – ٢٧٠٣ کوردی

هەواڵنامەی کتێب

شۆڕشی ئەیلولو
رۆژگاری دوای هەرەس

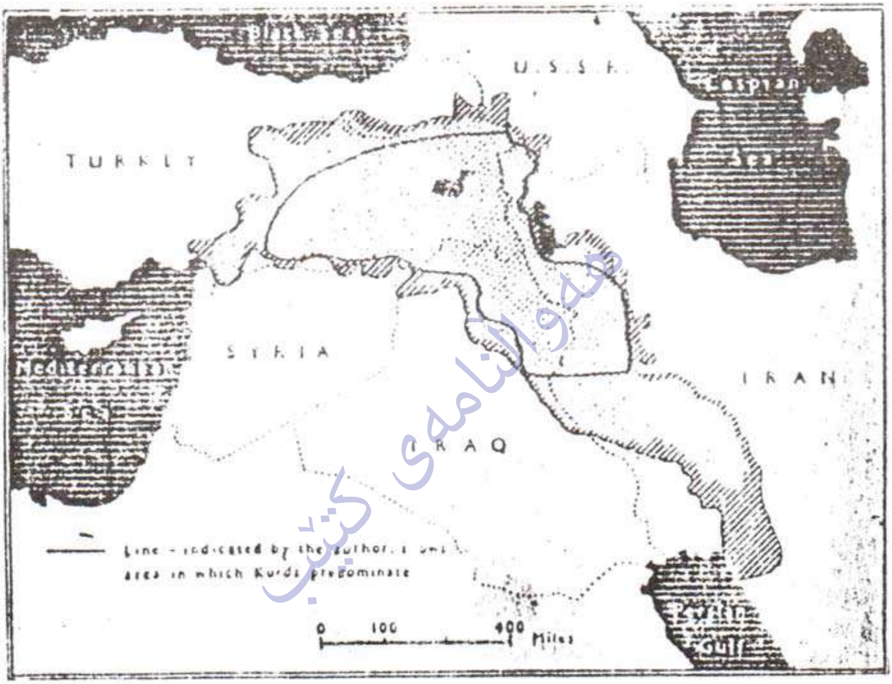

نەخشەی خاکی کوردستان

پێشکەشە بە:

گەورەیی‌و پیرۆزیی پێشمەرگە رۆڵەی بە هەقی سەر ساحەی کوردستانی وێرانە خاك‌و گیانی بەرخۆدان‌و بەربەرەکانێی خەڵکی زەحمەتکێش‌و ستەمدیدەی گەلی نەبەزو کیمیاوی لێدراوی کورد، کە لەم هەل‌و مەرجە سەخت‌و دژوارو پڕ کێشەیەدا درێژە بە شێوەی جۆربەجۆری خەبات‌و تێکۆشانی شێلگیرانەی خۆیان دەدەن دژی دەسەلآتدارانی رژێمی دیکتاتۆرو حیزبی بەعسی نامووس فرۆش‌و تاژیی راوکەران، کە لە گێچەڵ‌و خوێنرێژی‌و نامەردی‌و درۆکردن‌و بوختان هەڵبەستندا هەزار فاشستیان بۆرداوەو سوپا بێ لغاوە داگیرکەرە منالێ کوردکوژەکەی عیراقی زۆڵەکی لە ئینگلیز بەوەلەد بوو، کە وەك گورگی برسیی چاوچنۆك‌و جرجی بیابان بە کوردستاندا وەربوون. بستێکی خاکی کوردستان نەماوە لە سووتان‌و کاولکردن‌و گۆڕینی مۆرکی نەتەوەیی، دەست‌و پلی پیس‌و چەپەڵی خوێناویی پۆستاڵ رەشی رەزاقورسی بەعسی دڕندەو قەپگری بەرنەکەوتبێ....

ئۆرخان

گەل پەرستو داناو زانا   مەردێ بوو بە هەموو مانا
بە ئازایی بێ وێنە بوو   تا سەنگی لە هیچ کوێ نەبوو
قەستەسەری زۆرداران بوو   دڵۆڤانی هەژاران بوو
غیرەت شانازیی پێ دەکرد   هونەر کڕنووشی بۆ دەبرد

- هەژار -

پێشەکی

هەواڵنامەی کتێب

مرۆڤ هەروا لە خۆوەو بە گۆترە دروست نەبووە؛ ئامانجێکی پیرۆزی لە پشتەوەیە، ئەویش ئەوەیە خۆی بدۆزێتەوەو گەورەیی‌ی خۆی لەسەر نەخشەی جیهان دیاری بکا، ئەو دەمە هەموو لایەك دەکەونە ژیانی خۆشی‌و کامەرانی‌و بەختەوەرییەوە.

قسەیەکی راستە گەر بڵێین: میللەتی کورد لەوەتەی هەیە لە بن باری ستەم‌و ئەشکەنجەو ئازارو ژانداناڵەی دێ‌و وەك شەترەنج گەمەی پێ کراوە. ئەمڕۆ بە دەستی ناپاکی قەرەقۆڵ‌و عەبا بەشان‌و پەتك لەسەر، ئەوانیش، کە بە پفی ئیستعمار فوو دراون‌و بە لێشاوی کۆمەکی چەکی سووك‌و قورسی مۆدێرنی ئەوان بۆ شەڕو تاڵان‌و بێ شەرەفیش هاندراون، هەڕەشەی مەرگی لێدەکرێ‌و لە هەرلاوە وەك زەردەواڵەی هاروژاو، کەوتوونە گیانمان‌و دڕندە ئاسا شاڵاوو پەلامارمان دەدەن‌و

لولاکمان دەبەنو بێ بەزەییانە دەمانکرۆسێننەوە. لە دامەزراندنی دەوڵەتی داتاشراوی عیراق لە ٢٥/ تشرینی یەکەمی ١٩٢٠و لەو رۆژە رەشەوەی، کە تاقمی تاوانبارو رەگەزپەرستی بەعسی داوێنپیسو دیکتاتۆری فاشست لە ١٧، ٣٠ تەمووزی ١٩٦٨ جڵەوی عیراقی گرتۆتە دەست، سیاسەتی نەهێشتنی گەلی کوردی بە شێوەیەکی وەها دڕندانەو بەربڵاو پەیڕەو دەکا، بە چەکو تفاقی جەنگیی رووسیو فەرەنسی بۆتە شانۆی خۆنواندنی کارەساتو پەلاماری لە رەوشت بەدەری وەحشیانەی شەڕی کورد قڕان. بە پشتیوانیو بەشداربووانی شارەزاو پسپۆرە شۆسیالیستە سۆڤیەتییەکان. لە کارخانەکانی بەرهەمهێنانی چەکی قەدەغەکراوی کیمیاویو گازی ژەهراوی بە مەبەستی گۆڕینو هەلگێڕانەوەی مۆرکی نەتەوەیی کوردستان تا بە (وڵاتێکی بێ جوگرافیاو مێژوو)ی بچوێنن. کە رژێم لە ساڵی ١٩٨٧وە چەندین جار بە خەستی لە دژی خەڵکی بێ دیفاعی ناوچەکانی دۆڵی جافەتی بالیسان، قەرەداغ، هەڵەدن، گەرمیانو پاشانیش لە دژی دانیشتوانی لاشەڕی هەڵەبجەو کرێکارو پاڵەو فەلای دەستو پێ قڵیشاوی قەلاسێوکە، شوان، مەلەکان، زێوە، بادینان، هەریر، سەردەشت، دۆڵەروت، بەرواریی ژێری. هەروەها لە دژی هێزی پێشمەرگەی کوردستان زۆر خراپ بەکاری هێنا، کە بێجگە لە یەکێتیی سۆڤیەت بوو بە مایەی تەقینەوەی ناڕەزاییی رێکخراوە مرۆڤدۆستەکانی جیهان لە ئەورووپاوە تا ئەمریکاو داخو خەمو پەژارەو سەرسوڕمانی هەر

مرۆڤێکی بە ئەوەجو خاوەن ژیر لە دنیادا. سەرەڕای کاولکردنی هەزاران گوندو شارو ئاوایی کوردستانو بەزۆر ڕاگواستنی سەدان هەزار جوتیار بۆ باشووری عیراق. بە هەزاران منداڵو ژنو پیاوی پیری کورد بە هێرشی بێ ئامانی چەکی کیمیاویو گازی ژەهراوی لە لایەن دەوڵەتی خوێنخۆری عیراقەوە کوژرانو هەروەها بە دەیان هەزار هەڵوەداو ئاوارەی نێو خاکی تورکیاو ئێرانو سوریا بوون.

زمانو ئەدەبو هونەرو کولتوریان زۆر بە نامەردیو ناڕەوا لێ یاساغ کردووینو نایانەوێ خێوی مێژووو فەرهەنگو شارستانیی نەتەوایەتیی خۆمان بین، چونکە ئینسانی ترسنۆكو خۆپەرستو فودراو لە خۆی بەولاوە کەسی بەدڵ نییە.

ئەرکی سەرشانی هەر مرۆڤێکی دڵسۆزو بە ناموسو جوامێری کوردە هەوڵ بدەینو خەریك بین هەر شتێك کەم بێ یان زۆر، کە سوودو قازانجی نەتەوەکەمانی تێدایەو ئارامییەك بە ڕۆحی گەلەکەمان دەبەخشێ، پێویستە بە دلگەرمی بەرەوپیری بچینو مشووری بخۆینو ئەوی لە تواناداد هەیە دریغیی لێ نەکەین.

ئیدی ڕووڕەشیو شەرمەزاریو نەفرینی گەلی ستەمدیدەی کورد بۆ نەیارانی کوردو مرۆڤایەتیو ئەوانەی بوونە تراژیدیای ویژدانهەژێنی ئەم دواییەی گەلی کوردو خاکی پیرۆزی کوردستان.

ئۆرخان

ئۆگستی ١٩٩٠ لەندەن

ڕۆژگاری پێش هەرەس

کوردستان لەپاش بڕانەوەی شەڕی یەکەمی ئەنگوست لە چاوی جیهان (١٩١٤- ١٩١٨)، بە زۆرو سیاسەتی جەنگەڵی ئیمپریالیزمی بەریتانیاو فەڕەنساو رووسیای قەیسەری لە نێوان تورکیاو ئێران و عیراق و سوریادا دابەشکراوە. بریتانیا دوای جەنگی یەکەمی جیهانی دژی خواستی گەلی کورد بووە کۆسپ و بەرهەڵست و لەمپەڕ لە ڕێگەی پێکنەهاتنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی سەربەخۆ لە کوردستاندا. کە مەسەلەی نەتەوەیی کورد تا ڕۆژی ئەمڕۆ مەترسیترین و گرنگترین گرفت و کێشەی سەر شانۆی سیاسی و عیراق و ئەو دەوڵەتانەیە، کە بە بێ چارێکی دیموکراتییانەی دادپەروەرانە ماوەتەوە. نەك هەر لە بوارێکی ژیان و زمان و کەلچەری نەتەوایەتی و پێشخستنی شارستانیی نوێ بێبەش کراوە، بەڵکو سەرەتاییترین و سادەترین مافی نەتەوەیی و مرۆڤایەتییان پێ ڕەوا نەبینراوە. ڕوونتر بڵێین: خۆ بە کورد زانین بۆ کورد تاوان و مردن دەبەخشێ.[1]

---

[1] لە پاش بەستنی پەیمانی سیڤەر لە ١٠ی ئابی ١٩٢٠و نەمانی خەلافەتی ئیسلام، مستەفا کەمال بە ڕازیبوونی هاوپەیمانان هاتە سەر حوکم، کە هەڵوەشاندنەوەی دەوڵەتی عوسمانی لە کەڵك و قازانج و بەرژەوەندیی گشتیدا بوو، بەڵام هەر لە سەرەتاوە ئەو ئائینسان و ناتێگەیشتووە سیاسەتی دیکتاتۆری و فاشستی دژ بە گەلی کوردو ئازادیخوازەکانی تورکیا گرتەبەرو لە پێش هەمووانەوە گەڕی شەڕی لە کورد هاڵان و لە ساڵی ١٩٢٤ەوە زمانی کوردی یاساخ کرد. بەم جۆرە ئاوەڕۆکی کۆنگرەی (سیڤەر)ی بە هیچ زانی و لێی ژێوان بۆوە. هەنگاوی دژی دیموکراتی هەڵگرت و زیاتر دەکەوتە ڕاگوێزان و بە عەرەبکردن و بە

بارودۆخی خوارووی کوردستان لە دوای ریشەکێشکردنی دەوڵەتی کوردستان (١٩٢٢- ١٩٢٤) بە سەرۆکایەتی شێخ مەحموودی حەفید (١٨٨٢-١٩٥٦) لەوێوە بۆ هەموو شۆڕشو بزووتنەوەو راپەڕینەکانی بەشەکانی دیکەی کوردستان، دوژمنان بۆ ساتێکیش بووبێ، چییان بۆ کرابێو بۆ لوابێ دەستیان لە کاولکردنو تالانکردنی کوردستان نەپاراستووەو سستییان نەنواندووە.

ئاشکرایە شۆڕشی نەتەوەییی رزگاریخوازی کورد لە بزووتنەوەی ئاشتیخوازی نیشتمانی عەرەبو گەلانی دیکەی ناوچەی رۆژهەلاتی ناوەڕاستو جیهان جیانابێتەوە. بە درێژاییی مێژووی خۆی کەوتۆتە بەر کەڵبەی ژەهراویی پیاوخۆرانو چەوساندنەوەی نەتەوەییو نالەی دێ، ئەو نەتەوەیەی بنەمای تایبەتی خۆی هەیەو ویستوویەتی مافە نەتەوەییەکانی بەدەست بێنێو چارەنووسی خۆی لەسەر خاکی نیشتمانەکەی دیاری بکا. ئەوە حەفتا ساڵە کوردستانەکەمان پێخوستی بێگانەیەو دوژمنان وەك رەوەگورگی چاو برسی دەمیان تێناوەو بە گاسنی ئیمپریالیزمی ئینگلیزو شۆڤێنیستی لەشکری دەهۆلکوتی ئەتاتورکو عەجەمو عارەبو زنجیری دەبابەو پۆستاڵی داگیرکەران

تورککردنو هەزار بەندو بالۆرەی هەڕەشەو کارو کردەوەی بێ بناغەی دی دژی داواکانی میللەتی کورد نەژادان پەرە پێدا. هەروەها لە پاش برانەوەی شۆڕشەکەی شێخ سەعیدی پیران (١٨٦٨-١٩٢٥)و لەسێدارەدانی هەڤاڵەکانی، بە مەبەستی سەرکوتکردنی راپەڕین، سەرۆك هۆزە کوردەکانی بۆتانو بایەزیدی لە جێی خۆیان بۆ رۆژئاوای ئانادۆڵ دەگواستەوە. رۆژ بە رۆژ کۆمەڵانی خەڵکی زۆرلێکراوو ستەمدیدەی کورد بە تایبەتیو ئازادیخوازەکانی نێو تورکیا بە گشتی دەکەوتنە بەر درندانەترین شاڵاوی لەشکری ئەتاتورك.

ئەتاتورك‌و عەجەم‌و عارەب‌و زنجیری دەبابەو پۆستاڵی داگیرکەران دەکێڵدرێ. بە شێوەیەکی ناشەرعی‌و بەردەوام شەڕێکی دەستدرێژی نارەواو نامرۆڤانەی بەسەردا سەپێنراوەو لەبەرامبەر چوار رژێمی تووڵەو تانجی‌و بەجێهێنەری نیازو ئاواتی ئینگلیزو ئەمریکا، چوار سوپای نیزامی خاوەن تازەترین‌و کوشندەترین چەکی مرۆڤ کوژی نوێی ئەم سەردەمەدا سنگی رووتی کردۆتە قەڵغان‌و لە مەتەرێزی شەرەفدا لە بەرامبەر درندانەترین پەلاماری دوژمندا خۆی پاراستووە. بێ ئەوەی هیچ دۆستی پاك‌و بێ فێڵ‌و یارمەتیدەرێکی هەمیشەیی شك بەرێ، تەنیا بە هێزو بازووی رۆڵەکانی‌و قەڵای سەختی داگیرنەبووی چیا هەڵەموت‌و رژدو سەرکەشەکانی‌و تفەنگی دەستی پێشمەرگەی ئازاو جوامێری کوردستان داکۆکی کردووەو لە دژی سیاسەتی سەرکوتانەوەو زەبرو زەنگ‌و هەموو جۆرە چەوساندنەوەو قاودانی زوڵم‌و جینایەتی دوژمنە هەمە جۆرو فرمانڕەوا فاشیەکان راپەڕیوە.

پاش تەواوبوونی شەڕی یەکەمی جیهان‌و داگیرکردنی عیراق لە لایەن ئیمپریالیزمی بریتانیاوەو دروستبوونی قەوارەیەکی داتاشراوی عیراقی لە پیاوی بلێ‌و چرووك‌و خۆفرۆشانی عارەبی حیجازو عارەبی عیراق پێکهات. هەر لە سەرەتاوە کۆمەڵانی خەڵك رووی خۆشی نەدایێ‌و پێی رازی نەبوون. گەلی کوردو عارەب هەستانە سەرپێ‌و چەندین خۆنیشاندان‌و راپەڕینی خوێناوی‌و جووڵانەوەی ئازادیخوازیی چەکدارانە لە دژی سیاسەتی ئیمپریالیزم‌و رژێمی پاشایی گوێ لە مشت

بۆ ریشەکێشکردنی بەرپا کران. هەر لە کوردستانەوە تا ناوەندو خوارووی عیراقی گرتبۆوە.

شۆڕشی جەماوەری ۱۹۲۰و شۆڕشەکانی شێخ مەحموودی قارەمانو شەڕی ٦/ی رەشی ئەیلولی ۱۹۳۰ی بەردەرگای سەرای سلێمانیو راپەڕینو بزووتنەوەکانی ساڵی ۱۹۳۲و ۱۹٤۱و ۱۹٤٥ی بارزانو مانگرتنی کرێکارانی کۆمپانیای نەوتی کەرکوك لە تەمووزی ۱۹٤٦داو ئاکامەکەی راپەڕینی کانوونی دووەمی ۱۹٤۸ی گاورباغی، کە دژی پەیماننامەی پۆرتسمۆسو ریسواکردنی بەرژەوەندییە ستراتیژیەکانی ئینگلیزە داگیرکەرەکان بوون، پاکیان نموونەو نیشانەن بۆ دانەدواوەی دەسەڵاتی بێگانەو بە کرێگیراوان لەسەر حوکمی عیراقو کوردستان. دوای ئیمزاکردنی پەیمانی شوومی فاشستی بەغدا. بە یەکگرتنی جەماوەری ستەمدیدەو هێزە سیاسیەکانی وڵات توانرا لە چوارچێوەی رێکخستنێکی جەماوەریی پتەودا، بۆ راماڵینو گۆڕکردنی دەسەڵاتی غەوارە (بەرەی یەکگرتووی نیشتمانی) دابمەزرێنن، ئاکامەکەی ئەوەبوو رژێمی بەزۆر داسەپاو لە سپێدەی ١٤ی تەمووزی ۱۹٥۸دا بە هەڵمەتی پاڵەوانانەی رۆڵەکانی گەل سەرنخون کراو تێی هەڵدراو زەعیم عەبدولکەریم قاسم هاتە سەر حوکم. ئەو شۆڕشە جەماوەرییە نەك هەر بوو بە هۆی هەڵتەکاندنی بناغەو هیمی تەختو تاراجی رژێمی پاشایەتیی نۆکەری ئینگلیز، بەڵکو گشت ئەو پەیمانو پیلانو رێککەوتنو خەنەبەندانانەی، کە لە دژی گەلەکەمان بەسترابوون لە نێوبردو

بارودۆخێکی لەباری بۆ کورد چێکردو بۆ پێشەوەی بردو بووژاندییەوە. دوای حەوتوویەك گیراوە سیاسییەکان بە مەرسومی کۆماری بڕیاری بەخشینی لەسەر درا، چالاکیی پارتە سیاسیو رێکخراوە جەماوەریو پیشەییەکان ئاشکرا کران. لە بەندی سێیەمی دەستووری کاتیی کۆماردا، بۆ یەکەمجار جاڕی برابەشی عارەبو کورد لە عیراقدا راگەیەنرا، مافی کەمە براکانیش لە دەستووردا بەسەرکرانەوە. بەمە گەل سەبووریی پێدا هاتو ئازادیخوازان تا رادەیەك هیوایان بووژایەوە. ئەویش هەر ساڵی یەکەمو دووەمی خۆش بوو. لە سۆنگەی پلانو تاکتیکی غەریمو ناحەزان، قاسم دڵی کرمێ بوو، نەیدەویست گەل دەستی بە ئازادیو سەربەستیو یەکێتیو خێرو خۆشیی کۆمار رابگا. لە بەڵێنی مافو گشت دەستکەوتە سەرەتاییەکان پەشیمان بووەوەو لە رێبازی شۆڕش لایداو دەستی دایە سیاسەتی کەڵەگاییو جیاوازیو ملهوڕیو دیکتاتۆریی دژی گەلی کورد. بۆ کوردقڕان وەخۆکەوت، تا لە ١١ی ئەیلولی ١٩٦١، وەکو ئاگری بێ ئامان هێرشی توندو تیژی زەمینیو هەواییی هێنایە سەرمان، بە زۆر شەڕی بەسەردا سەپاندینو کوانووی شەڕ هەڵایسا.

کودەتای بەعسی لە ٨ی شوباتی ١٩٦٣دا بە هاندانی ئینگلیز قەوما. سەرکردەی ئینقیلابچییان (عەلی ساڵح ئەل سەعدی) بوو، بە

ڕۆژنامەنووسانی گوت: "بە قەتاری ئەنگلۆساکسۆن هاتینەوە."[٢] لەم ماوەیەدا بوو قەتڵو عامی کۆمۆنیستو دیموکراتیخوازەکان روویدا. پاش کەمێ ئارامبوونەوەی کودەتا، وەفدێکی پارتی بۆ گفتوگۆکردن لە بارەی داخوازییەکانی شۆڕشەوە بۆ بەغدا بانگهێش کرا. پاش بێنەبەردەیەکی زۆر هیچی لێ سەوز نەبوو؛ تەنێ دەوڵەت لە ماوەی ئەو شەڕوەستانەدا گەنجینەی قورخانەی پڕ کردەوەو دیسان بۆ شەڕ هاتنەوە مەیدان. ئەمە لە لایەك، لە لایەکی دیشەوە، پەیوەندیو هاوکاریی دەوڵەتی تورکیاو ئێران ئەو لە موسڵ ئەم لە کەرکوك لەگەڵ بەعس بۆ لێدانی کورد بنکەی خەبەریان دامەزراندو بە هەموو تواناوە بۆ نەهێشتنی شۆڕش ملەیان دەکرد. حکومەتە شەڕخوازە یەك لەدوای یەکەکانی دی بەرووردوا سیاسەتی سەرکوتانەوەو دەستدرێژیو پشێویو هەرانانەوەیان پێڕەو کرد، ڕۆڵێکی یەکجار نامەردانەو ناجوامێرانەیان لە چاندنی ترسو لەرزو بگرو بکوژی جەماوەری رەشو رووتو پێشمەرگەی کوردستاندا بینی. لە ئەنجامی ژێرکەوتنی هێزی سەربازیو لاوازیی سیاسی ناچار کران تکای تەقە وەستانو گفتوگۆ لە شۆڕش بکەنو سوود لە کات وەرگرن. لە هەمان کاتیشدا دەکەوتنە کۆشش بۆ جاش بە کرێ گرتنو خۆ کوکردنەوە. کاتێ موشیر عەبدولسەلام عارف بارگەی بەرەو نەمان تێکنا، لە نێو فڕۆکەی

---

[2] پاشکۆی شەرەفنامە. هەژار کردوویە بە کوردی. چاپی دووەم. چاپخانەی جەواهیری. تاران. ١٩٨١. لاپەڕە ٨٤٩ — ٨٥٠.

هێلیکۆپتەردا بوو، کە دێوی مەرگ دەستی نایە بینەقاقای‌و کەوڵی لەبەر دارنی‌و فڕۆکە لە ئاسمانڕا گڕی تێبەر بوو، بوو بە قەرەبرووت.[3] ئەورەحمان لە جێی برا سووتاوەکەی کرا بە سەرۆك کۆمار. وەك دەڵێن‌و گوتوویانە: (شەندە لە مەندە کەمتر نییە)، لە بەدی‌و گەندی‌و بێفەڕی‌و دلڕەشی‌و پەستیدا لە برای خۆی کەمتر نەبوو. دەرگای برایی‌و یەکسانی‌و ئاکاری ئینسانی‌و بەخشندەیی‌ی لە رووی مەردم داخست‌و ئەوەندەی پێیکرا ولاتی قوڕدا. خوا چی‌دی تەمەنی ئالای فرمانڕەوایی‌ی پێ ڕەوا نەدی، تا لە ١٧ی تەممووزی ١٩٦٨دا کۆمەڵێ ئەفسەری دەرباری سەرکۆمار بە تەڵەو داوو چنگاڵی بەعسەکان لە ولاتیان هەڵداشت‌و دەرپەڕان. پاش چەند رۆژێ (٣٠ی تەمووز) حیزبی بەعس ئەو کودەتاکەرانەی وەلا ناو دووبارە حوکمی عیراق چۆوە ژێر سمی بەعسیەکانەوە.

دەستەی فەرمانڕەوایی‌ی بەعسی عەفلەق‌و تکریتی‌ی دوژمن بە کورد دوای بادانەوەی بۆ سەر حوکم لە ١٧ی تەممووزی ساڵی ١٩٦٨ دەستی دایەوە سیاسەتی کەڵەگایی‌و دەمارتوندی‌و هەڕەشەکردن لە گەلی کورد. تەواوی هێزو توانای ماددی‌و مەعنەوییان لە رێگەی نەمانی رەگەزو بنەچەی میللەتەکەمان‌و تواندنەوەی نەتەوەی کورددا بەکارهێنا. سەرباری ویژدان فرۆشی تەیارە راڕایەکەی، کە لە ساڵی ١٩٦٤دا لە ریزی

---

[3] ئەو رووداوە لە ١٣ی نیسانی ١٩٦٦دا بوو، خوا لە کۆڵ دنیای کردەوەو تاڵاوی رەشی بەدەمو گەرووداکردو لە پەلەقاژە کەوت. رەحمانی برای لە ١٧ی نیسانی هەمان ساڵدا بە سەرۆك کۆکار هەڵبژێردرا.

سەرکردایەتیی پارتیدا کاری دەکردو بە هاندانو پیلانی ساواك کەوتە پشێویو ئاژاوەو دووبەرەکیو تەپکەنانەوە لە نێو ریزەکانی شۆڕشو پارتیدا.

چەندین سەرۆك خێڵو خاوەن موڵكو ئاغاوات لە ناوچەکانی پشدەرو زێبارو لۆلانو کەسانی دەغەڵکارو نیشتمان فرۆشی دیکەی نانەجیب، کە خاکی پاکی کوردستان ژیانی پێ بەخشیونو ئاووهەوای سازگاری بەندەنانو دیمەنی پڕ مێرگو چیمەنی رەنگینی کوردەواری پەروەردەی کردوونو نانو لانو باوەشی گەرمی دایکی نیشتمان پێی گەیاندوونو فرچك دراون، زۆر بە سەختی پاڵپشتی هێرشهێنەرەکان بوون، بە تایبەتی تاقمی بەنێوبانگی جاشی ٦٦ لەپێناو پاراستنی بەرژەوەندیی تایبەتی تەسکی خۆیاندا لەژێر دروشمی بریقەداری پێشکەوتنخوازو نیشتمانپەروەرو شۆڕشگێڕانەدا ماوەی چوار ساڵان (١٩٦٦ تا ١٩٧٠)، چ بە نووسینو چ بە چەك، لە خزمەتی دوژمنی قەستەسەری کورددا مانەوە. ئیدی بە هەزاران کوشتن، بە کۆمەڵ لە نێوبردن، بەندکردن، سزادان، هەڵداشتن، راونان، هاڕینی مرۆڤی گوندنیشین بە فڕۆکەی بۆمباهاوێژ، جۆرەها ئامێری ئەشکەنجە بانگاشەی بیری زاڵبوون هی هەموو دوژمنە هەمەشێوەکان بووە، کە حوکمی نازیی عیراقیان لێخوڕیوە. ئەو سیاسەتە وەك دابو دەستووری هەر دەوڵەتێکی کۆنەپەرستو گومڕاو دیکتاتۆر کوێرەوەریو نەهامەتییەکی زۆری بۆ گەلی کورد هێناو نەخشەو پیلانی جیاوازیو

چەوساندنەوەی نەتەوەیی‌و گەمارۆدانی کوردستانی بەرەپێدا. ئەمانەو گەلێ وردە هەنگاوی دیکەی لە دژی کوردو کوردستان هەڵگرت. ئەوەندەی نەخایاند هێزی لەشکری پڕچەکی نیزامیی نەیار بە هاوکاریی هەزاران دوژمنی بەرماوخۆرو خۆفرۆشی بێهۆشی خۆولاتی، کە بەعس بارخانەی چەکی شەڕو دراوی زۆرو ئالیفی چەوری پێدابوون، بە ئەوپەڕی نامەردی‌و دڕندەییەوە خۆی بۆ خوێنڕشتن‌و ماڵوێرانی‌و نەهێشتنی شۆڕش سازو تەیار کردو هێرشی توندو تیژی چەکداری‌و سەرشێتانەی بۆ سەر کوردستان هێنایەوە. هەر کە زانی تێکشکاوەو تین‌و توانایی‌ی سەرکەوتنی پێ نییەو هیوابڕاو بووەو هێزی لەشکری بە هەقی شۆڕشگێڕی کوردستانی بۆ بەربەست ناکرێ، بەتایبەت لە ناوەندی ساڵی ١٩٦٩دا هێڵی بەیانی شۆڕش زۆر لە بەرزیدا بوو، لە گۆڕەپانی شەڕدا رۆژ بە رۆژ هەڵمەتی قارەمانێتی‌و ئازایی‌ی پێشمەرگە باڵای دەکردو لە سەرکەوتن‌و بەرەوپێشەوەچووندا خۆی دەنواند، ئاوات‌و ئامانجەکانی جەماوەری خەڵکی زەحمەتکێشی کوردستان سەر لە نوێ سەوز دەبوونەوەو بۆ دۆست‌و دوژمنی دەرخستبوو، کە میللەتی کورد خاوەنی مافی نەتەوەییەو هەرگیز دەستی لێ هەڵناگرێ. شێرانە سەنگەرەکانی شەڕەکانی بەرەی سەرگەڵوو سوورداش‌و دوکان‌و قەیوان‌و پیرکەو ئاسۆس‌و دۆڵی شەهیدانی پێ بەتاڵ کردو بە جارێکی پشتی رژێم‌و نۆکەرو کلکەکانی لە عەردی داو بوونە مایەی سەرکزی‌و نوچدان‌و ملچەماندنی دەوڵەتی

ناوەندیی بەعس لەبەردەم خواستو هێزی خۆڕاگری پێشمەرگەی کوردستاندا.[4] لە دەستکورتیو کەساسیدا بە لارەملی دەستی پانی بەرەو بارەگای سەرکردایەتیی بارزانی بەرزکردەوەو تکای ئاگربەسو گفتوگۆی لە شۆڕش کرد. بۆ ماوەیەك هەڵوێستی خۆی گۆڕیو کەوتە پەیوەندی کردن لەگەڵ سەرانی شۆڕش. ئەوەبوو لە سەرەتای ساڵی ١٩٧٠دا وتووێژی ئاشبوونەوە بە نهێنی دەستی پێکرد، ئەوجا وەفدێکی پارتی بۆ بەغدای پایتەخت بەڕێ کرا. ئاکامی ئەوەش مۆرکردنی پەیماننامەی ١١ی ئازاری ساڵی ١٩٧٠ بوو. لە هەمان کاتیشدا بێ دەستەوەستان دەکەوتە هەوڵو تەقەللا بۆ وروژاندنو تێکدانی ریزەکانی ناوخۆی جەماوەرو دەستدرێژی بۆ سەر کەسانی سیاسیو هێزی نیشتمانیی کوردستانو جاش بە کرێ گرتنو پڕوپاگەندەو فریودانی خەڵکی سادەو ساکار. ئەوجا خۆ گورج کردنو قەڵای قایم دروستکردنو رێ خۆشکردن تا بە تەواوی خۆیان لە لەسەرپێ دەگرنەوە بۆ دەستپێکردنەوەی شاڵاوو هێرشی زەمینیو هەوایی بۆ سەر کوردستان. لەولاکەی تریشەوە شێواندنی راستیی مەسەلەی رزگاریخوازی میللیی کوردو هەڵگێڕانەوەی سروشتی سیاسیی پارتیو نیشتمانپەروەریو دیموکراتیی بزووتنەوەی شۆڕشی کورد دژی ئیمپریالیزمو زایۆنیزمو کۆنەپەرستیو ئاغاو دەرەبەگ لەبەردەم رای گشتیی ناوەوەو دەرەوە کاریان دەکرد. "ئیتر بەم شێوەیە، بە درێژایی

---

[4] من بۆ خۆم شاهیدو لە هەندێکیاندا بەشدار بووم.

تەمەنی ئەم ڕژێمە هەموو ئامانجە جەماوەرییەکانو دیموکراتییەکانی گەلی عیراقیان بەرزکردەوە، بەڵام لە بواری کردەوەشدا تەنیا یەکێکیان جێبەجێ نەکرد."[5]

مەزنترینو بەناوبانگترین بزووتنەوەی چەکداری لە قۆناغەکانی خەباتی شێلگیری گەلی کورد شۆڕشی ئەیلوولی ساڵی ١٩٦١ بوو، کە زۆرترینو بەرفرەوانترین جەماوەری خەڵکی کوردستانی لەخۆ خڕکردبۆوەو ببوو بە لوتکەی جووڵانەوەی ئازادیخوازی نیشتمانی لە سێ چارەکی سەدەی بیستدا. مەبەست لە هەڵایسانی ئەو شۆڕشە ڕزگاریو داماڵینی تەوقی زۆرداریو پووچەڵکردنەوەی سیاسەتی خۆسەپاندنو زاڵبوونو کۆلۆنیالیزم بوو، کە چی دیکە دوژمنان خۆ نەنوێننو نەبنە دەمڕاستو دڕندە بەسەریەوە. دروشمی میللیی ئەو شۆڕشە (کوردستان یان نەمان) بوو، کە چینی کرێکارو پاڵەو جوتیارو وردە بۆرژوا بڵندیان کردبۆوەو چەکیان بۆ لە شان کردبوو. ئەگەرچی ئەم دروشمە لەگەڵ دروشمی ڕەسمیی شۆڕش (دیموکراتی بۆ عیراقو ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان) جیاوازییان هەبوو، بەڵام هەردوکیان کاریگەرییان لە لای بەرەی میللەت هەبوو.

لە یەکبوونو جیابوونەوەی هەڵاتووەکانی نێو پارتی گرنگترین هۆی دواخستنی شۆڕشو کاریگەریترین پاشقول لێگرتنو زیان پێگەیاندن

---

[5] ڕێبازی بزووتنەوەی ئازادیخوازی کورد. ڕاپۆرتی سیاسیی سەرکردایەتیی کاتی، پارتی دیموکراتی کوردستان. لاپەڕە ٧٢. ناوی ساڵو شوێنی چاپ دەستنیشان نەکراوە.

بوو لە پارتی دیموکراتی کوردستان بە درێژاییی مێژووی خەباتی سیاسیو سەربازی، کە مستەفا بارزانی سەرکردایەتیی دەکرد. ساڵی بەدبەختیی ریزەکانی بزووتنەوەی کوردایەتیی میللەتەکەمان بوو؛ "بەشی زۆری ئەو کەسانەی حیزبایەتییان دەزانیو کاروبارییان هەڵدەسوڕاند، یان فریوی ئەوانیان خواردو چوونە ئێران، یان دڵیان لەو دووبەرەکییە ساردبووەوەو ریزی شۆڕشیان بەجێ هێشت. ئەو کەسانەی هەم شارەزا بن لە کارو دڵسۆزیش بن بۆ کوردستان زۆر کەمیان مان."[6] جگە لەمەش، کەمتەرخەمیی پارتی ئاشکراو روون بوو؛ بە درێژایی تەمەنی ١٤ ساڵەی شۆڕش لە بواری رێکخستنو کادر پەروەردەکردندا کۆڵەوارو کەساس بوو. کەمو کوڕیی رۆشنبیریو تێگەیشتن لە سیاسەت لای کادرەکان شاراوە نەبوو، ئامرهێزەکان زۆربەیان لە سیاسەت سەریان دەرنەدەچوو، یان لە سیاسەت فەریکو لە ئاواتی گەل تەریکو لە دزیو فزی شەریکو خەریک بوون. مامۆستا هەژار گوتەنی: "هەر دەبوو هەڵبژێررابان." "چونکە هیچ پیلانێکو سیاسەتێك بۆ گۆڕینی بناغەی پارتیو پاککردنەوەی ریزەکانی لە ئەندامە دواکەوتووەکانو هەلپەرستەکانو پڕوپووچەکان دانەنرا."[7] هەروەها زاڵکردنی دەزگای پاراستن بەسەر رێکخراوەکانی پارتیداو هاتنەدەرەوەی هەموو دۆستو لایەنگرانی سەر بە پارتیو شۆڕش بۆ

---

[6] شەرەفنامە. پاشکۆ. ل ٨٥٦.

[7] رێبازی بزووتنەوەی ئازادیخوازی کورد. لاپەڕە ٢٤.

ناو مەیدانی بزووتنەوەکە، زۆریش لەمانە بە خاووخێزانەوە بوونە پەنابەری ساواك، کە بێگومان ئەوە یەکێك بووە لە دەیان هۆکارە سەرەکییەکانی هەرەسی شۆڕشی مەزنی ئەیلوول. نابێ ئەوەشمان لە یاد بچێ شەهیدبوونی هەزاران پێشمەرگەی جوتیاری سادەی نێو سەنگەر هەر لە سۆنگەی هەلپەرستیو دڵڕەشی لادەرەکان بوو. مخابن شۆڕش ئەوەندەی بە گژ نەیاردا چوو، زەبری توندو گورجو بڕی بە ئازاری لێدەوەشاندو لێیان وەخۆ کەوت، نیوەی نیوە بەرەنگاری دوژمنی خۆ وڵاتی نەچوو. داخی گرانم، وەك پێویست باش تەمبێ نەکرانو لغاوی دەمو شەویلەیان لە زارییەوە دەرکشا.[8]

هەر لەو دەمانەو سەر باری حیزبە کارتۆنییەکەی تاقمەکەی تاڵەبانی، حیزبۆچکەیەکی دیکەی کوردی بە نێوی (رزگاری) لە لایەن پارێزەر (عەونی یوسف) نێوێك سەری لە هێلکە جوقاند. بەڵام تڵپی تەڕ

هەواڵنامەی کتێب

[8] ئەم دەستەو تاقمە خۆفرۆشو نێوزڕاوانە، کە بۆیاخی هەمەڕەنگەی کەسكو زەردو سووریان لە خۆ هەڵسووبوو، پێیان وابوو ئاغایان تا سەر هەر وا بە ئەمەكو دەستو دڵ پاك دەبێ بۆیان.! لە سەرەتای ساڵی ١٩٧٠دا، کە زانییان دەوڵەت شەڕی پێشمەرگەی کوردستانی بۆ ناکرێو دەخوازێ لەگەڵ سەرکردایەتیی شۆڕشی کورد پێك بێ، بە هەڵەداوانو بە پەلەپڕوزێ چەکدارەکانی کۆمەڵ کۆمەڵ کەوتنە راکردنو بەجێهێشتنی سەنگەری تاوانو مەرگ. هەر هێندەی فوو لە دۆ کەی، دە هەزار کەس، بە خۆیانو چەکەکانیانەوە، خۆیان گەیاندەوە ریزی شۆڕشو پێشمەرگە، یان لە لایەن خودی رژێمەوە لە چەك کران. بەو جۆرە، شانۆگەریی چوارساڵەیان کۆتاییی پێهات. هەرچی نازو نیعمەتێکی هەیان بوو، رژێم دایە دەم وردە شەپۆلی ئاوی دیجلە. لەگەڵ هەر هەڵوێستێکی چەوتی رابردووشیاندا، لە بن سێبەری دەوارو خێوەتی رەحمەتی پارتیو بارزانی پەنا درانەوەو بەخشرانو پارێزران. سەردەستەی ئەوانە لە ١١/ ٣/ ١٩٧٠دا رای خۆی بۆ پشتیوانیو لایەنگریی بارزانی دەربڕیوە. دواییش ئەندامەکانیتر پەیوەندییان بە بارزانییەوە کردو بە پارتییەوە میقات کرانەوە.

هەستو نەستی کوردایەتیی تێدا نەبوو، هیچ جەماوەرێکی پێ پەیدا نەکرا، چونکە حیزبۆکەیەکی گاڵتەجاڕیو زوڕناژەنی ڕژێم بوو. بۆیە لە خەجاڵەتیا وەك بەفرەکەی پار توایەوەو خوا زوو لە کۆڵ پرتەو بۆڵەی بەعسی کردەوە.

کڵپەو بڵێسەی ئاگرپژێنی خەباتی شۆڕشی شکۆداری ئەیلوول تەواوی چوارچێوەی خوارووی کوردستانی داگیرکراوی ئیستعماری عیراقی گرتبۆوە، بە جۆرێ ئەوەندە فرەوانو هەراوو بەرین بوو، کە هەستو هیوای لەدەست چوومان سەر لە نوێ زاخاودابۆوەو هەموو سنووره دەستکردەکانی دوژمنانی داگیرکەری شکاندبوو، کوردی وەك میللەتێك بە بێ جیاوازی ناوچەو شێوە زمانو شێوە ئایینی لە سەرانسەری کوردستاندا بە هەستو سۆزو گیانی کوردایەتی لە گشت لایەك جۆش دابوو. لە چنگ پەلهاوێژی دوژمنو چەوساندنەوەی توندوتیژی نەتەوەییی بەشەکانی دیکەی کوردستان، گەلێك ڕۆڵەی بە جەرگو تێکۆشەر بە چەكو بە قەڵەم دڵسۆزانە هاوبەشییان تێدا کرد. بە ڕاستی تاوێکی یەکجار کاریگەرو مەزنی لەسەر مشتو ماڵکردنی هەستی کوردایەتیی هەموو بەشەکانی کوردستان هەبوو. هەر بۆیە مەترسیی بڵاوبوونەوەی ئەو شۆڕشە بەهێزو خاوەن قودرەتە، نەك ترسو لەرزی لای حکومەتی فاشستی عیراق پەیدا کرد، بەڵکو حکومەتە دەست بە خوێنەکانی ئێرانو تورکیاو سوریا، کە بەشی کوردستانیان داگیرکردووە، مەترسیی زۆریان لێ نیشت.

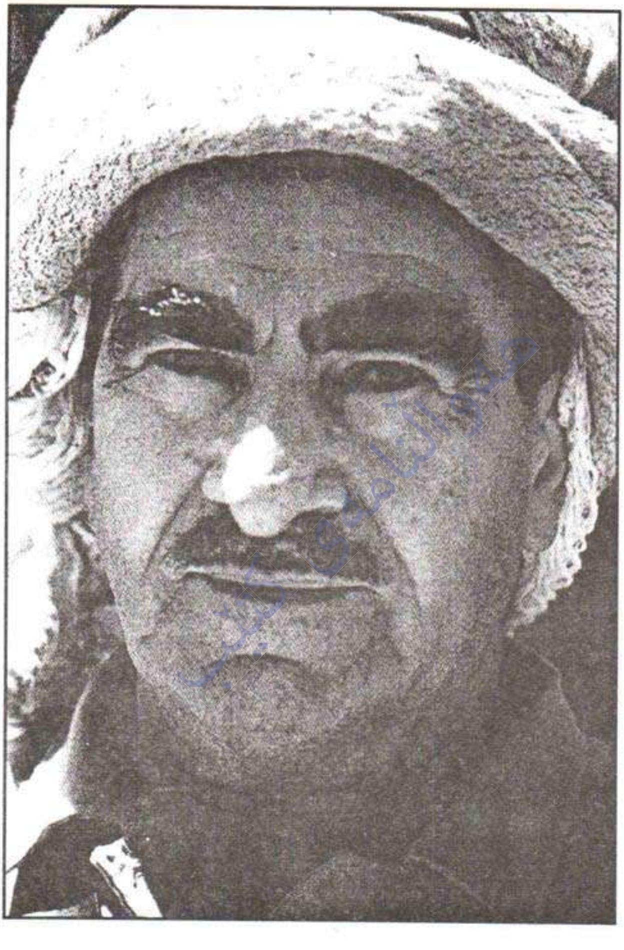

وێنەی سەرۆکی پێشەوا نەمر مەلا مستەفای بارزان

سەرۆكی پارتی دیموكراتی كوردستان مەسعود بارزانی

ئەو شۆڕشە مەزنە بە پیلانو فرِوفێڵی ئەهریمەنانەی سەدام عۆجەییو شا بەلاداهاتو لاپەڕەی خۆی پێچایەوەو چووە خانەی میراتیی نەتەوەییمانەوە. بەرهەمی چواردەساڵو توانستو ژیریتیی چواردە ساڵ خەباتو تێکۆشانی میللەتەکەمانی شتەوەو هیوای ئازادیو سەرفرازیی رۆڵەکانی ئایندەی گەلەکەمانی وەك کای شەنی بەر با داو زۆریشی بۆ دواوە بردینەوە. لێدانێکی دڵتەزێن بوو لە لاشەی کوردو بزووتنەوەی شۆڕشگێڕیی کوردیان دا، کە بۆ هەتا هەتایە برینەکەی سارێژ نابێو ئازار سوێی هەر دەمێنێو لەبیر ناچێتەوە.

لە دەستپێکردنی شۆڕشەوە تا ئاداری ساڵی ١٩٧٠ چوار جاران لە نێوان حکومەتی عیراقو سەرکردایەتیی ئەو شۆڕشەوە دەمەتەقەو گفتوگۆو ئاگربەس راگەیەنراوە. لە هەمووشیاندا تەنگو چەڵەمەی هێزی بەشەریو سەربازیو ناکۆکیی ناوخۆ وای لە رژێمی دەوڵەتی عیراقی کردبوو، کە نەتوانێ خۆی لە بەرامبەر هێزەکانی لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان رابگرێ. سەرباری باری کۆمەڵایەتیو ئابووریو رامیاری ئەمەی لەسەر پێویست کردبوون، کە حکومڕانەکانی عیراقی بەم جۆرە هەڵوێستە ناچار دەکرد مل بۆ مەرجەکانی شۆڕش نەوی بکا. لە هەمووی درێژخایانترو بەرفرەوانتر وتووێژی ساڵی ١٩٧٠ بوو، کە بۆ ئەو نێوان خۆشبوونە چوار ساڵیان ماوە دیاری کرد!. لە ماوەی ئەو چوار ساڵ هەڵخولانەدا دوو جاران پیلانو نەخشە بۆ سەر ژیانی خوالێخۆشبوو سەرۆك بارزانی سازکرا. یەکەم لە ٢٩ی ئەیلوولی ساڵی

١٩٧١دا، بە ناوی دینەوە کۆمەڵێ مەلای خوانەناس بە چەند بۆمباوە بۆ چاوپێکەوتن‌و دەمەتەقە لەگەڵ پێشەوا بارزانی بۆ حاجی ئۆمەران بەڕێ کەوتن‌و کۆبوونەوە. پۆلە مەلاکان تەقینەوەو بوونە پرپۆڵەو مەسخەرەی زەمانە. بارزانی بەرنەکەوت، بە موعجیزە لەو رووداوە سەرسووڕهێنەرە رزگاری بوو.[9] دووەم لە مانگی تەمووزی ساڵی ١٩٧٢دا. ئەمجارە بە هۆی دەسکەبیوری خۆماڵی ویستیان کێس‌و دەرفەتی لـێ بێنن‌و بیکوژن. ئەمەشیان سەری نەگرت‌و دەرپێی شەرەف‌و نامووسیان داکەوت‌و شەرمەزارییان بۆ مایەوە. گوللەبارانکردنی ئۆتومبێلی مەسعود بارزانی لە بەغدا، هێرشکردنەسەر بارەگای پارتی دیموکراتی کوردستان لە موسڵ، دەرکردنی چل هەزار کوردی فەیلی، کە پتر لە ٢٠٠ ساڵە نیشتەجێی بەغدان بە بیانووی ئەوەی گوایە ئەوانە لە رەگەزی ئێرانین!، داینی بە ئێران، ماڵیشیان بەعس بۆ خۆی بردی. هەرچەندە یاسای رەگەزنامەی عیراقی (ژمارە ٢، خاڵی ١٢، ساڵی ١٩٢٤) دەڵێ:

---

[9] وا لە گوێم ئاخنرا، کە ئەو تاوانکارانە لە بەغداوە بە سواری دوو ئوتومبێل هاتبوون، کە پڕ لە بۆمباو کەرەستەی تەقینەوەی میقاتکراو بوو. من، کە بۆ خۆم پاشماوەی ئەو کارەساتە چاوەڕوانئەکراوەم لە تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٧٤دا بە چاو بینیوە، تەنیا لاشەی یەك ئوتومبێلی سووتاوی لە چەشنی تۆیۆتاو لە تەنیشت پەنجەرەی دیوی دەرەوەی شوێنی کۆبوونەوەکەدا راگیرابوو دیتبوو. یان لە یادم نەماوە، چونکە هەرگیز بیرم لەوە نەکردۆتەوە، کە رۆژێ لە رۆژان دەیخەمە سەر کاغەز. جارێکی‌تریش بە کورتی‌و کورماجی لەم بارەیەوە دواوم. تکایە بۆی بڕوانە: (یادی بارزانیی نەمر) ، ئۆرخانی غالب، چاپخانەی هەڵوێست، لەندەن، ١٩٨٨، لاپەڕە ٣٣.

"هەرکەسێ لە ٢٣ی ئۆگوستی ساڵی ١٩٢٤ەوە لە عیراق نیشتەجێ بووبێ، جنسیەی عیراقیی پێدەدرێ".[10]

ڕێکەوتنی حیزبی بەعسو حیزبی شیوعیی عیراقی لە ساڵی ١٩٧٣داو مۆرکردنی پەیمانی هاوکاریی ڕووسو سۆڤیەت لە ٩ی نیسانی ١٩٧٢دا، لە ڕووی ئابووریو سەربازیو سیاسیەوە بۆ ماوەی ١٥ ساڵ، بووە هۆی ئەوەی بەعس، کە هومێدی سیسی بە یاریدەی ڕووس لە هەموو دەمو چاخێك قایمتر ببوو، بووژایەوەو بۆ نەمانی شۆڕش خۆی چەکدارو ئامادە کرد. لە ساڵی ١٩٧٤، بە زۆری زۆرداری ئاشی شەڕی بە ملدا کردینەوەو تەقەو پێکهەڵپڕژان دامەزرایەوە. ئەم جارە لە هەرلاوە مەنجەنیقی ئاگرپژێنی شۆڕش، لەشکری زۆرو تێرو پڕ چەکی بەعسی داگیرکەری زۆر خراپ شپرێو کردو کێچی خستبووە کەوڵی سەدامی تکریتی، کە ئۆقرەو ئامانی لێ هەڵگیرابوو، لە دەستو بردیو حیرسی بێچووە شێرانی کورد لە ئەندازە بەدەر خەپەسابوون، هەنگوینو دۆشاویان بە زاری تاڵ کردبوو. هەرچەندی کردیانو کۆشان دە ڕۆستی شۆڕشگێڕان نەدەهاتنو هەر سەری شکاوو ڕووی ترشاوو پاشڵی دڕاویان بۆ ماو چاریان نەدەکردن. لە پێشدا هەر هێندەی فوو لە قەنەکەی وتمان: چاری ناچار سەدام گەلێکی قونەجووڵە کردو خۆی گلاری شای ئێرانو ئیمپریالیزمی ئەمریکا کردو کڕنووشی بۆ بردن. بە

---

[10] د. جەمال نەبەز. کوردستانو شۆڕشەکەی. وەرگێڕانی لە ئەڵمانییەوە بۆ کوردی: کوردۆ عەلی. بنکەی چاپەمەنیی ئازاد. سوید. ١٩٨٥ز لاپەڕە ٢٣١- ٢٣٢. (ئێستا ژمارەی کوردە فەیلیەکان گەیشتۆتە نزیکەی ٢٠٠ هەزار کەس).

پەلەپڕووزێو بە هەڵەداوان راوێژو دادو هاواری گەیاندنێ، کە ئەگەر لە هانای نەیەنو نەیپارێزن، ئابڕووی دەچێو باردەکا. لە پەناو پەسێوی کۆنەپەرستانو گزیکاراندا گوێی لە کڵاو دەپەڕاندو دزێوترین پیلانو تەڵەی لە دژی شۆڕش رێکخستو دارشت. کار گەیشتە ئەو جێگەیە، هەردوولا لە یەك کاتی دیاریکراودا پێو پلیان لە پایتەختی جەزائیر قایمکردو رێگەی پشوودانیان بەخۆ نەداو شەکەتیی رێیان نەرەواندو مەنجەڵی نامەردییان لە ٦/ ٣/ ١٩٧٥دا هێنایە جۆشو کوڵو پەیماننامەی بەدفەڕیان مۆرکردو هێزی سیاسیی کورد بۆڕدراو بۆ چەند هەیقیەکیش بووە هۆی دامرکانەوەو کپکردنی خەباتی رزگاریخوازی چەکدارانەمان.

ئەو سەرکەوتنو تۆزە مافەی لە سالآنی دوای ١٩٧٠، کە بە خوێنی هەزاران شەهیدو تین بۆ هێنان لێی سەنراو پێی سەلمێنرا هەرگیز واتای ئازادیخوازیو شیرنکاریو باوەڕی مرۆڤدۆستی رژێمی بەعسی عەفلەقی-تکریتیی داوێن پیسو کەسیفو لاسار نییەو نەبووە حاشا. ناوی بەعسو پیرەکی رووتو قووتو سەدام عۆجەیی سێ وشەن لە یەك واتادا، شەرەفو بەڵێنو مرۆڤپەروەری پێ چیرۆکی ئەفسانەییە.

لە پاش بەستنی پەیمانی تاوانبارێتیی (سایکس-بیکۆ) لە ساڵی ١٩١٦دا،[11] چەندان پەیمانی ناپیاوانەی دیکە لە نێوان ئینگلیز، فەرەنسا، روسیا،

---

[11] د. کەمال مەزهەر ئەحمەد. "کوردستان لە ساڵەکانی شەڕی یەکەمی جیهاندا". لە چاپو بڵاوکراوەکانی کۆڕی زانیاریی کورد. بەغدا. ١٩٧٥. لاپەڕە ١٥٨. بە ئۆفسێت لەبەر چاپەکەی کۆڕ لە ئێران چاپکراوەتەوە.

هەواڵنامەی کتێب

عیراق، تورکیا، ئێران‌و ئەمریکا،[12] لە دژی کوردو کوردستان بەستراون، لەوانە پەیمانی لۆزان لە ٢٤ی تەمووزی ساڵی ١٩٢٣، پەیمانی سەعەد ئاباد لە ٨ی تەمووزی ساڵی ١٩٣٧، پەیمانی بەغدا لە ٢٤ی شوباتی ساڵی ١٩٥٥و گۆڕینی بە پەیمانی سەنتۆ. لە گشتیان کارگەرترو جەرگبڕترو ترسناکتر پێکهاتنەکەی ٦/ ٣/ ١٩٧٥ی ئەلجەزائیر بوو لە نێوان عیراق‌و ئێراندا، بە پشتیوانی‌و فێڵ‌و تەڵەکەی ئیمپریالیزمی ئەمریکاو هاوکاریی هەندێ لە دەوڵەتە عارەبە رەگەزپەرست‌و دیل‌و کۆیلەکانی ئینگلیزو ئامریکا. وەك: حوسێنی شای ئوردن‌و هەردوو گۆڕبەگۆڕ سادات‌و بو مدیەن ئەنجامدرا، کە نیشانەیەکی زەقی بۆشی‌و کەودەنی‌و بێ غیرەتی‌و چۆکدادان‌و هیچ لەباردا نەبوویان بووە بەرامبەر بە چارەسەرکردنی کێشەی رەوای مەسەلەکەمان بە شێوەیەکی سیاسی‌و دیموکراسییانەی دادپەروەرانە. لای میللەت باش روونەو بێ چەندو چۆنە، کە ئەمانە دەستەو تاقمێکی نۆکەرو ئەڵقە لە گوێی ئیمپریالیزمی ئەمریکاو زایۆنی‌و کۆنەپەرست‌و دوژمن بە کوردو مرۆڤایەتین. بۆ لێدانی هەر بزووتنەوەیەکی پێشکەوتنخوازی نیشتمانی لە ناوچەکەو پارێزگاری چەسپاندنی بەرژەوەندییەکانی ئیمپریالیزم دروست بوون. بە پێی ئەو مەرجانەی لە رێککەوتنەکەدا هاتوون، کۆمەڵێ گرفت‌و ناکۆکیی نێوان دوو دەوڵەتی نێوبراوی

---

[12] بالیسان، "گفتوگۆ وەك بنەرەتێك بۆ چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد"، ئەم وتارەی بالیسان شایانی پتر لە جارێك خوێندنەوەی هەیە. تکایە بۆی بروانە. گۆڤاری (هەڵوێست). ژمارە ٢. خولی دووەم. ١٩٨٧.

چارەسەر کردو هەر بە پێی هەمان پەیمان ئێرانییەکان دەستی یارمەتی‌و کۆمەکییان لە شۆڕشی کورد کشانەوەو بزووتنەوەکەمان پەردەی تاریکیی بەسەردا دراو ئاگری شەڕ دامرکایەوە. وەك تۆوی هەرزن پەرش‌و بڵاوەمان کرد. کوردستانی لانەو ژینگەمان بە خڕوپڕی کەوتە دەست فەرمانی فەرمانڕەوایانی نارەوای عیراق‌و کوشت‌و کوشتارو هەڵنان دەستی پێکرد. ئەو تێکشکان‌و بە ئامانج نەگەیشتنە گەلەك وانەو پەندو عیبرەت‌و تاقیکردنەوەی نوێی بۆ جووڵانەوەی رزگاریخوازیی کورد هێنایە گۆڕێ.

هەواڵنامەی کتێب

رۆژگاری دوای هەرەس

دوای نەمانی شۆڕش، داوو دەزگاکانی داپلۆسینو تۆقاندنی رژێمی شوڤێنیی بەعسی عەربی خۆفرۆشو تاژیی راوکەران، کە لە گێچەڵیو خوێنڕێژیدا هەزار فاشستیان بۆڕداوە، کاری دوژمنانەو نامەردانەی خۆی نیشانداو کەوتە وێزەی گیانو ماڵو حاڵمان. بێ شەرمانە بە بەرچاوی دنیاوە بە ئاشکراو بە نهێنی، نەك وەك داڵە کەرخۆرو داڵاشو ئاژەڵی دڕندە، بە ئەوپەڕی هێزو تواناییو چاو سوورکردنەوە لە شڵاوبردنو کاولکردنو تاڵانکردنو لەهەلو مەرجی تواندنەوەو لەبەینبردنی گەلەکەمانو سووتاندنی رەزو باخو دارستانو گوندو پاوانو مزگەوتو کوشتنو بڕینی مناڵو ژنو پیاوی کوردو لەناوبردنی ئاواتو خواستە مێژووییەکانیو فەرهەنگی نەتەوایەتیی میللەتی کورد دەست ناپارێزێو بارانی گوللە ناوەستێنێو لە رەفتاری دڕندانەدا ناپرینگێتەوە، بەڵکو بەردەوام لە رووی سروشتی جوگرافیو باری سیاسیو کۆمەڵایەتیو ئابووریی کوردستان مەبەستو نیازیان زۆر پیسە، بە تایبەت لەلایەن خودی سەدامی دیکتاتۆرەوە، کە بنچینەی سیاسەتی رژێمە گەندەڵ بەفێڵەکانی دوێنێو ئەورۆشە. هەمیشە کوشتنو بڕینو لە سێدارەدانو راونانو لێکدابڕانو سەرگەردانی کاری

پراکتیکیی حوکومڕانە یەك لە دوای یەکەکانی عیراق بووە. سەرەڕای رووتکردنەوەی هەستی نیشتمانپەروەری لە گیانی هاووڵاتییان بە عەرەبکردنو بەعسکردن، بە سەدان هەزار ماڵە کوردی لە کەرکوكو خانەقینو شێخانو ئەتروشو مەندەلیو شنگارو تەلەعفەرو عەین زالەو زومارو ئاکرێو گوندەکانی ناوچەی زاخۆو دهۆكو هەولێرو دەربەندیخانو شاربازێڕ راگوێزراونو ناردیاننە شوێنی ناسازگار لە خوارووی رۆژئاوای عیراق، بۆ پڕکردنەوەی شوێنەکانیان گەجەرو گوجەری بێکارو برسیی میسری یان رواند، یان عەشیرەتە عەرەبەکانی سەر بە بەعسیان بۆ هێنان، هەروەها ئەو ٥٠ هەزار کوردە پەنابەرانەی لە ئێران بوونو لە ١٩٧٥دا بۆ وڵات گەڕانەوە، بەعس رێگەی نەدان لە شوێنی خۆیان بمێننەوەو رەوانەی فەلوجە، رومادی، ناصریە کران. سەیرو سەمەرە ئەوەیە، هەر لە هەمان ساڵدا، بەعس یاسایەکی عەنتیکەی دەرکربوو، کە هەر حارەبێکی عیراقی، ئەگەر کیژێکی کورد بخوازێ، ٥٠٠ دینار بەخشیشی دەدرێتێ. ئەو فێڵەشی (بە بیری خۆی) هەر بۆ ئەوە بووبمانتوێنێو لە دەفتەر ناومان بسڕێتەوە. رەنگە هێندەی دی نەبا چیا رەقەکانیشمان قوت بدا؟!. دوا بە دوای ئەمەو بە نۆرەی خۆی داموو دەزگا کوردییەکانی وەك: بەڕێوەبەرێتیی گشتیی رۆشنبیریی کوردی، زانستگای سلێمانی، یەکێتیی نووسەرانی کورد، کۆڕی زانیاریی کورد، پاکی تەفرو تونا کرانو وەك بەفری پار توانەوە. تەنانەت رێکخراوە پیشەییو کۆمەڵایەتییەکانی وەك: یەکێتیی

مامۆستایانی کوردستان، یەکێتیی قوتابیان، یەکێتیی لاوان، یەکێتیی ئافرەتان هەموویان لە کارو جوولە خران.
لە دەستپێکردنی شۆڕی تازەدا، واتە دوای رێککەوتنە خیانەتکارییەکەی جەزائیر لە نێوان حەمەی رەزا شای گۆڕبەگۆڕو تاوانباری سەردەم سەدام عوجەیی، لە مانگی ئابی ١٩٧٦دا، پارتی دیموکراتی کوردستان هەڵەکانی سەرکردایەتیی شۆڕشی ئەیلوولی دەستنیشانکرد. لە ٢٦ی گوڵانی ١٩٧٦دا بە دڵپتەوی‌و گەڕناسی رێبازێکی تازەی تێکۆشانیان گرتەوەبەر، کەوا تا نووسینی ئەم چەند پیتۆکانە ١٢ ساڵە بێ وچان‌و پشوودان بە باوەڕێکی بەهێزو قوربانییەکی فرە زۆرترەوە بۆ دەستەبەرکردنی مافی نەتەوەییمان بانگی ئازادیی نیشتمانی هەڵدراوەو خەبات دەکا. هەروەتر چەند هێزی سیاسیی کوردی‌و کوردستانیی دیکە لە پاش هەرەسی ئاداری ساڵی ١٩٧٥ دروستبوون‌و هەریەکە بە گوێرەی زەمینەی کوردایەتی‌و رەسەنێتیی خۆیان کەمەری پیاوەتی‌و چاکی مەردایەتییان لێ بەلادا کردو هاتنە گۆرەپانی خەباتی سیاسی‌و چەکدارانەوە. لەوانە: پارتی سۆشیالیستی کورد (پاسۆك)، پارتی سۆشیالیستی کوردستان، یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان‌و پارتی دیموکراتی گەلی کوردستان. جگە لەمانە، هەر لەو سەروبەندانەدا حیزبی شیوعیی عیراقی، کە لایەنگرو دڵسۆزی هەرە نزیك‌و قەڵای پارێزەری سوپای دەوڵەتی بەعس بوو، تکریتیەکان گەڕی شەڕی بۆ نایەوەو بۆ نەمان‌و دەرکەوتنی شیوعی لە زوو پەلەیان بوو، وەك چۆن

لەپاش کودەتا شوومەکەی ٨ی شوباتی ١٩٦٣دا گوژمی بە ئازارو سوێی لێوەشاندنو "فرمانی کۆمۆنیست قڕان لە رادیۆدا راگەیەندرا، (شەلم کوێرم ناپارێزم). تانکی دەستکردی رووسیا لەسەر شەقام کۆمۆنیستی قیمە دەکرد. گوللەو نێزەی کاری مۆسکۆ بە هەزاران کرێکاری سەر بە مۆسکۆیان پەلەخاند."[13] تەنیا ئەو کۆمۆنیستە کوردو عارەبانە رزگاریان بوو، کە شۆڕشی کورد داڵدەو پەنای دابوون. ئەم جارەش حیزبی شیوعیی عیراقی دووچاری سیاسەتی نامرۆڤانەی بەعسی پیسو نەگریس بووەوەو ئیشتیهای شیوعی خواردنی کرایەوەو شانی دایە بەرو مرخی خۆی لێ خۆش کردنو خۆی لێ گیف کردنو لە گژیانڕا چوو. زۆر لە کادرە سیاسەکانیان لە کونە تاریکەکانی رژێم خزێنران، یان لە دار دران، جەماوەرێکی زۆریشیان لەگەڵ خەڵکی کوردستان بۆ باشووری عیراق راگوێزران. تووشی دڵەتەپێو حاڵشڕیو تەشقەڵەی نامەردیی بەعسی کۆمۆنیستکوژی کودەتاکەر بوونەوەو لە کۆتاییی ساڵی ١٩٧٩دا بە پشوو سواری بارو بوخچەیان شەتەکداو رژانە گۆڕەپانی تەقەدامەزراندن لە کوردستاندا.

بەکارهێنانی چەکی کیمیاویش لە لایەن رژێمی سەگی هاری عۆجەوە نیشانەیەکی دیکەی بۆشیو دەبەنگیو ناتەواویو بەزینە لە بەردەم هێزی لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان. دەوڵەتی لاساری بەغدا پەیمانەکانی نێودەوڵەتیو دەزگا مرۆڤایەتییەکانی جیهان پێشێل

---

[13] بڕوانە شەرەفنامە، لاپەڕە ٨٥٠.

هەواڵنامەی گێتی

دەکەن‌و بەوپەڕی نامەردی‌و دڕندەییەوە چەند جۆر گازی کیمیاوی بۆ نەمان‌و خاپوورکردنی شاری هەڵەبجە لە رۆژی ١٦/ ٣/ ١٩٨٨و زۆرەها شوێن‌و ناوچەی دیکەی کوردستان بەکاردێنن، کە بە پێی پرۆتۆکۆڵی جنێف ١٩٢٥ بەکارهێنانی قەدەغە کراوەو هەرگیز لەکار ناهێنرێ. گەلێ لە وڵاتەکانی دنیای ئاهورەمەزداو دەوڵەتی عیراقیش لە ساڵی ١٩٣١دا ئەو پرۆتۆکۆڵەی پەسەندو مۆر کردووە. فرۆکە مەرگهێنەکانی رژێمی دڕندەو رەگەزپەرستی بەعسی نەعلەتی عەفلەقی تکریتیی دوژمن بە کورد، لە هەموو لایەکی شارە نیشتمانپەروەرەکەی نالی‌و ئەحمەد مەختارو بەچەکی کیمیاوی‌و گازی ژەهراویی قەدەغەکراوی جیهانی، مەرگ‌و وێرانییان بۆ دانیشتوانی خەڵکی بێ تاوانی شاری هەڵەبجەدا باراند. لە چەند کاتژمێرێکدا زیاتر لە دە هەزار شەهیدو بریندار لە ژن‌و پیاوو کچ‌و کوڕو منداڵی ساوای ناو لانکە لەسەر شەقام‌و کۆڵان‌و لەنێو ماڵی تەپاودا فڕێ‌کرد. تاوانی جەرگبڕی وەها چەپەڵ مەگەر هەر لە مێشکی تەزیوو بیری ژەهراویی حیزبی فاشستی بەعس‌و قۆناغە تاریکەکانی زۆردارانی مێژووی مرۆڤایەتی، یان ٤٤ ساڵ پێش ئێستا بەسەر شاری (هێرۆشیما)و (ناکازاکی)ی ژاپۆنیدا روویدابێ، کە بە بۆمبای ئەتۆم دەیان هەزار لاشەی هەڵقرچاوی ژن‌و پیاوو منداڵی بێ تاوانی تیادا خنکێنران‌و بوونە قوربانیی سیاسەتی چەپەڵانەی ئیمپریالیزمی ئەمریکی دژ بە مرۆڤایەتی.

پێش چوارده ساڵ، واته له ڕۆژی ٢٤و ٢٦ی نیسانی ١٩٧٤، ڕژێمی چەمووشی عۆجە، به هەمان ڕەفتاری فاشییانه، بۆ جاری دووەم، فڕۆکەی سۆخۆی مەرگ هێنەر شاری قەلادزێو هەڵەبجەیان کاول‌و وێران کردو ئاسمانی شینی شاریان داپۆشی‌و دەیان ژن‌و پیرەمێردو منداڵی بێ تاوانی دیکەیان له گۆمی خوێندا خنکاند.

عەفلەقییه پیاوکوژەکان ، پێش ئەنجامدانی کارەساتی دڵتەزێن‌و ویژدان هەژێنی هەڵەبجە. بۆ یەکەمجار له ١٥ی نیسانی ١٩٨٧دا دانیشتوانی گوندی هەڵەدن‌و سەرگەڵوو بەرگەڵوو چنارەو یاخسەمەرو چالاوەی پارێزگاری سلێمانی گازڕێژ کرد. زۆری لێ شەهیدو بریندار کردن. هەروەها هەر به هەمان چەکی کیمیاوی‌و ناپاڵم‌و فسفۆرو چەکی کوشندەی تروە درندە ئاسا کەوتە گیانی خەڵکی لاشەڕی شارۆچەکەو گوندەکانی شێخ وەسانان، دوکان، ماوەت، بەڵخە، هەریر، هێران، سورداش، شاری برینداری سەردەشت، دەوروبەری شاری پاوە، مەریوان، قەرەداغ، بادینان، زێوە، بالیسان، شێخان، مەلەکان، سێوسێنان، گەرمیان‌و گەلێ ناوچەی دیکەی کوردستان. دوابەدوای ئەوە، ڕژێمی بوغز له سکی بەغدا، بۆ چەندین جاری دیکه مەرگ‌و هەوری ڕەشی ژەهری ئەم چەکه قەدەغەکراوەی بەسەر گوندو ناوچەکانی کوردستاندا باراند، به تایبەتی له (دۆڵی جافەتی) بەکارهێنا. دوا به دوای ئەمەش، زنجیرەیەك تاوانی دیکەی له سەرانسەری کوردستاندا ئەنجامدا. بەکارهێنانی ئەم چەکه به شێوەیەکی چڕو پڕ له ڕۆژانی

٢٥ی ئاب تا سەرەتای مانگی ئەیلوولی ١٩٨٨، قەسابخانەیەکی دیکەبوو بۆ کوردقڕان؛ زیاتر لە سەد گوندی ناوچەی بادینانی بەرکەوت. بە مەبەستی گۆڕینی مۆرکی نەتەوەیی‌و مێژوویی‌و شارستانی‌و قڕکردنی بەکۆمەڵی دانیشتوانە ڕەسەنەکانی کوردستان بوو، بۆ ئەوەی بە ئاسانی لەگەڵ دۆستە هاوپەیمانە مۆنۆپۆلە پیترۆلیەکانی ڕۆژئاوای چاوچنۆك‌و کۆمپانیاکانی دیی دەرهێنانی کانەکان خێرو بێری کوردستان هەڵلووشن.

لە ٢٥ی ئابی خوێناویدا، دوا زنجیرەی گورزی نامەردانەی حوکمی ڕەفتارفاشیی سەدام نەبوو، کە پاش بڕیارنامەی (٥٩٨)ی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە بارەی ئاگربەستی شەڕی ماڵوێرانکاری عیراق‌و ئێران بۆ لێدانی تەواوی سنووری ناوچە ڕزگارکراوەکانی دهۆك‌و موسڵ ئەنجامیدا. هەموو دانیشتوانی ئەو هەرێمانەی کوردستان‌و گشت بنکەکانی لقی یەکی پارتی دیموکراتی کوردستان‌و حیزب‌و ڕێکخراوە سیاسی‌و نیشتمانیەکانی بزووتنەوەی کوردی گرتەوە، کە بووە هۆی هەزاران شەهیدو بریندار، بە سەدان هەزاریش دەربەدەرو پەراگەندەی تورکیاو ئێران‌و شوێنانی دیکە کران. ئاوارەبوونی هێندەی دی لە نێوخۆی وڵاتداو بێ سەروشوێنکردنی ژمارەیەکی زۆر لە پیاوەکانیان. لە هەمان کاتدا، ڕژێم بڕیاری لێبوردنی گشتیی بۆ پەنابەرانی دەرەوەی وڵات‌و هەموو ئەو کوردانەی بەرهەڵستیی دەوڵەتی بەغدا دەکەن، دەرکردووە. ئەوانەی نێوخۆ، کە

لە ماوەی دوو هەفتەو ئەوانەی دەرەوە لە ماوەی مانگێکدا بۆ عێراق بگەڕێنەوە. نزیکەی ٤٠ هەزار کەس بە (عەفویەك) بۆ وڵات بایاندایەوەو رژێم لە ئۆردوگا زۆرەملێیەکانی بەحرکەو جێژنیکانو گردەچاڵو باینجانو ئاسکی کەڵەکی تازە یان پەستاوتن. سەرباری ئەوەی لە لایەن سەربازانی (ئەبو عودەی) لە ژێر کۆنترۆڵدان. هێرشێکی یەکجار بەربلاوو کاریگەر بوو، رژێم لە زۆر لاوە زەبری توندی دڕندانەی سەربازیی وەشاند، چەندین رەوەفڕۆکەی بۆمباهەلگر لە ئاسمانەوە سەرانسەری ناوچەکەیان بە کیمیاویی گازڕێژکرد. جگە لە تۆپبارانی خەستی بێ وێنە شاڵاوی چوار فەیلەق سەرباز بە تانكو زرێپۆشو گەلەجاشی بێ هۆشی گەل فرۆشی خۆماڵی، هەموو چەشنە چەکی سووكو قورسی نەشیاوی سەربازیی نوێی ئەم سەردەمە جەنجاڵەی تێدا بەکارهێناو تاقیکردەوە. رژێمی نافەك دڕاوی سووزانیی سەدام فەرمانی لەنێوبردنی میللەتی کوردو تاڵانو بڕۆی هەر شتێكو سووتانو تەختکردنی ماڵو سامانی خەڵکی ئەو دەڤەرانەی بێ هیچ جیاوازیو بەزەییەك بە سوپا بێ لغاوەکەی داوە. نەك تەنیا بۆ هێزەکانی پارتی زیانو شکست بوو، بەڵکو بۆ تەواوی حیزبو هێزەکانی دیکەی بزاڤی کوردو جووڵانەوەی رزگاریخوازی نیشتمانی عێراقی کارەساتو نەهاتیو هەڵدێران بوو. شیاوی باسە، رژێمی بوغز لە سکی بەعسی داوێن پیس، بە رادەی سەرکەوتنەکانی، چ لە ئەنفالەکانی ناوچەکانی هەولێرو کەرکوكو سلێمانیو هەڵەبجەی

شەهیدو کارەساتی بادینان، تاد، تا لە لایەن بەشێکی فرەوانی کۆڕو کۆمەڵەو رای گشتیی جیهانی شەرمەزارو ریسوا بووە بە زیادیشەوە.
مەسەلەی کورد، مەسەلەی سیاسیی میللەتێکەو هیچ کاتێ هەڕەشەو زەبرو زەنگو کوشتنو دارو تەنافو ئەشکەنجەو راونانو شاڵاوی راگواستنو بۆردومانی کیمیاویو گازی یاساغی ژەهراویو چۆڵکردنو تەختکردنی پتر لە ٤ هەزار گوند، کە لەگەڵ زەویدا یەکسان کراونو خەڵکەکەشی پاش سووتانی گوندەکانیانو تاڵانو سووکایەتی پێکردنیان راگوێزی ئۆردوگای زۆرەملێکان کراون، یان بۆ باشووری عیراقو سەر سنووری ئوردنو سعودیە هەڵیان داشتوون بۆ ئەوەی لە خاکی هەزاران ساڵەی زاگەی باووباپیرانیانو شوێنەواری نەتەوایەتییان بێبەش بن.
هەروەها چەندین شارو شارۆچکەو گۆڕینو دەستکاریکردنی نەخشەکانی سروشتو مێژوویی دانیشتوانی کوردستان هەرگیز نابنە چارەسەری کێشەکەی، کە دەوڵەتی لاساری عێراق فەرمانی لەنێوبردنی بە کۆمەڵی کوردی جاڕداوە. بەهانەشی بۆ ئەم مەبەستو شەڕی رەگەزپەرستانەیەی دژی گەلی کورد ئەوەیە، بەشدارنەبوونی شۆڕشی کورد بە قازانجی عیراق لە جەنگی عیراق-ئێران دا کردۆتە بیانوو بۆ چەواشەکردنی رای گشتیی جیهانی. هەر واش وەڵامی پرسیارەکانی رای گشتیی جیهانیو دەزگا راگەیاندنە جۆربەجۆرەکانی دنیا داوەتەوە. لە راستیدا ئەمە لاوازیو بێ تواناییو بێ بڕواییو هیچ لەباردا نەبووی رژێم دەگەیەنێ، کە وەك چەندین جاری دیکە بەرامبەر بە مەسەلەی

کورد نشوستیی هێناوه. چونکه نەیتوانیوەو ناتوانێ چارەسەرێکی سیاسیی دیموکراسیانەی رەواو شیاوی بۆ بدۆزێتەوه. نیشانیداوه، که ناتوانێ برایەتیو دۆستایەتیی کوردو عەرەب بەدەست بهێنێ، به پێچەوانەوه، بەم کاره نارەواو خۆسەپاندنه گیانی بەرخۆدانو فیداکاریو خۆڕاگریی جەماوەری زەحمەتکێشی شۆڕشگێڕی کوردستان پتر گڕدەگریو پەره دەستێنێ، که خەباتی قارەمانانەی گەلی کورد له ساڵی ١٩٦١ەوه ببوو به قەڵاتی خەڵکی رەنجکێشی زۆرلێکراوو چقڵی چاوی هەر رژێمێکی مێشك تەزیوو ملهوڕو گەمژه له کوردستاندا. هەرەسی ساڵی ١٩٧٥یش نەیتوانیوه هەستی نەتەوایەتی له گیانو وردە دەمارەکانی لاوه خوێن گەرمەکانی وڵاتەکەماندا دابمرکێنێو بسڕێتەوه.

شۆڕشی ٢٦ی گوڵانی ئاشتیخواز، که له ١٩٧٦دا سەری هەڵدا، شاهیدێکی مێژوویی نەمرو زیندووه؛ ناوچەکانی کوردستان جارێکیدی بوونەوه به سەنگەری خەباتو راپەرینی پێشمەرگەو خەڵکی تێکۆشەرو چاوقایمی کورد. هەرێمی لقی یەك ببوو به ناووچەیەکی ئازادکراوی فرەوانو مەڵبەندی خۆنواندنی خەباتی هەموو حیزبو رێکخراوه نیشتمانییەکانی کوردستانو عیراق، دەیان داستانی مێژوویی بەرهەڵستکارییان له قۆناغێکی دیکەی پڕ شانازیو سەروەریو مێژوویی کوردو کوردستاندا تۆمار کردووه.

وێنەیەك لە كارەساتی شاری كیمیاوی لێدراوی هەڵەبجە ..هێرشی مێگو سۆخۆیەكانی رێویی گەڕی عۆجەو قەلەڕەشەكانی سوپای دەوڵەتی عیراقی لە رۆژی ١٦/ ٣/ ١٩٨٨دا بۆ سەر شاری هەڵەبجەی شەهید.

بۆمبابارانکردنی هەڵەبجە بە گازی ژەهراویی جۆراوجۆر

وێنەیەکی قوربانیەکانی هەڵەبشیما

هەواڵنامەی کتێب

ئاشکرایە، "ئەوەی ئەمڕۆ لە کوردستاندا روودەدا، لە هیچ شوێنێکی سەرزەمینداو لای دڕندانەترین رژێمی رەگەزپەرستو بێشەرەفترین دامو دەزگای تۆقێنەر ئەوە ناکرێ. ئەوەی بەعس دەیکا، نە زایۆنیستەکانی ئیسرائیل بە فەلەستینییەکانی دەکەن، نە رژێمی (بۆتا)ی خوارووی ئەفریقا بە پێست رەشەکانی دەکا. بۆیە، لە وزەی مرۆڤی داخ لە دڵی کورددا نییە چ جۆرە ناوێكو پێناسەیەك بۆ بەعس دانێ. زانایانو سیاسەتمەدارانو دانەرانی فەرهەنگی سیاسی هەر هەموویان لە بەردەم پێناسەی بەعس دادەمێننو ناتوانن وێکچوونێكو پێناسەیەکی بۆ بدۆزنەوە. رەنگە هەر ئەوەندەیان لەدەست بێ بنووسن: (بەعس واتای پیسترینو گڵاوترینو نامەردترینو زۆڵترین رێبازو بیروباوەڕو دامو دەزگا بوو لە مێژوودا. سەدام ناوێك، کە داكو بابی نەزانرابوو، سەرکردایەتی دەکردنو هەزار داری دابوو بە پشتی نیرۆنو هۆلاکۆو جەنگیزخانو حەمەی قاجاریو هیتلەرو مۆسۆلینیدا."[14]

هەرچی دەوڵەتێ وەك ئەم رژێمی شێتو قین لە دڵو لە میللەت بێ بەرییەی ئێستای بەعسی نافەك دڕاوی سۆزانیی عەفلەقی تکریتیی بەغدا، کە لەسەر حوکمە سوپا داگیرکەرە کوردکوژەکەی عیراقی زۆڵەکی لە ئینگلیز بوو، کە وەك گورگی چاو برسیو جرجی بیابان بە کوردستاندا وەربوونو مافی نەتەوەیی میللەتی کوردنەژادی ئێمەی

هەواڵنامەی کتێب

---

[14] گۆڤاری هەڵوێست. ژمارە ٣. خولی دووەم. لەندەن.

بەلاوە گەمەیە، ئەگەر خۆی بە دەوڵەتی نیشتمانیی پێشکەوتنخوازو دیموکراتیخواز نیشان بداو بە پەیمانو قسەی لووسو بەڵێنی چەور گفت بداو بڵێ ئەوا من مافی میللەتی کوردنەژادم بە دیاری هێناوەو دەمەوێ بێ گرفتو کێشەو هەرا پێشکەشی نەتەوەی موسڵمانو کوردزمانی برامی بکەم. ئەوە باش بزانن تێی گیراوەو گەنجینەی دەوڵەت بەتاڵەو گەرەکێتی بۆ پڕکردنەوەی مۆڵەت وەرگرێو تا خۆی بۆ هاتنەوە مەیدانی گۆڕەپانی شەڕ سازو ئامادە بکا. لای هەموو سیاسەتمەدارانی بەڕاستی کوردو تەواوی مرۆڤی هۆشیاری کورد ئەوە بڕاوەتەوە، کە دەبێ خەباتی سیاسیو چەکدارانە هەمیشە دژی داگیرکەرانی کوردستان بەردەوام بێ، هەتا کۆتایی بە حوکمی رەفتارفاشی دێ. پێویستە ئەوەش لە یاد نەکەین، "تا ئێستا هیچ بزووتنەوەیەك نەیتوانیوە بێ ئایدیۆلۆجیەکی چەسپاوو گونجاو بەردەوام بێ، بزووتنەوەی سیاسی وەکو گیانلەبەرێ وایە، بەردەوام پێویستی بە خۆراکێکی روحی هەیە، هیچ شۆڕشێکی چەکدارانە بە بێ دەست لە ملانێی قەڵەمو تفەنگ سەرکەوتن بەدەست ناهێنێ."[15]

وەك دەزانن، سیاسەتو رێکخستن هێزی چەکداری دروست دەکا، دەبێو هەر دەبێ ئەو سیاسەتەش پێشەوایەتیی هێزی چەکدار بەڕێوەبەرێ. ئاشکرایە جووڵانەوەی چەکداری بە بێ سیاسەت رۆڵی گەورەو کاریگەر وەکو پێویست ناگیرێ، سیاسەتیش هەر بەو هێزو واتاو پێودانگەوە بە

---

[15] کوردستانو شۆڕشەکەی. لاپەڕە ٨٦.

تەنیا ناتوانێ رۆڵی راستەقینەو گونجاوی خۆی ببینێ، واتە هەردووکیان سیاسەتو شۆڕش پێکەوە تەواوکەری یەکترن. سەد مخابن لە شۆڕشی کوردانا فرە حیزبو چەکدارو راپەڕین دژی ملهوڕو داگیرکەران بەرپا کراون، بەڵام بەبێ ئایدیۆلۆجییەکی جەماوەری بنج داکوتاوو پێشڕوایەتیکردنی سیاسەتێکی شۆڕشگێڕانەی رەواو دروست. هەر بۆیەش، سەرجەم شۆڕشەکانی گەلەکەمان لە هەر هەموو جارەکانداو پاش قوربانیو بەخشینو ماندووبوونێکی زۆر بە سووکە پاڵپێوەنانێکی دوژمنانەکانمان بەلادا هاتووەو هەرەسی هێناوە. تەنیا بۆ نموونە: وەکو شۆڕشی ئەورەحمان پاشای بابان لە ١٨٠٦دا، شۆڕشی بلباس ١٨١٨، شۆڕشی بەدرخان ١٨٤٣-١٨٤٧، شۆڕشی یەزدانشێر ١٨٥٣-١٨٥٥، شۆڕشی نەهری ١٨٨٠و راپەڕینی هەکاری ١٨٩٥."[16] سوڵتانە دەسەڵاتدارەکانی ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی بە نێوی ئایینو برایەتیو مێژوو یاخود لە رێی زۆر بۆ هێنان توانییان یەك لە دوای یەك ئەو شۆڕشو میرنشینە کوردیانە ریشەکێشو سەرکوت بکەن. گەلەك هۆکار هەن، بەڵام هۆی سەرەکیو کاریگەری ئەو تێکچوونو بە ئاوات نەگەیشتنە نەقۆستنەوەی دەرفەتە مێژووییە لەبارەکانی گشت ئەو شۆڕشانەو کارەساتی شەڕی خۆبەخۆو سەنگەر لە یەکترگرتنو میراتگریو نا رۆشنبیری سەرۆك هۆزە تەقلیدیەکان بووە، کە لە سیاسەت ساکارو لە رێکخستنو تاکتیکی سوپاییدا کەم ئەزموونو نەشارەزا بوون. بۆیە، بە

[16] کوردو شۆڕشەکەی. لاپەرە ٨٤.

هەوای شاقەلی کەوای سوڵتانە بێ مروەتەکانی تورك سەرپاکیان دامرکانەوە."[17] ئەوەتا دوای دەیان شۆڕشی سەختو خوێناوی، لەباتی بەخۆداچوونەوەو پەند وەرگرتن، دەرککردن بە تاڵیو سوێریی رۆژگارانی رابردووی پڕ مەینەتیی بزووتنەوەی گەلەکەمانو پڕکردنەوەی کەندەلانو کۆتاییهێنانی شەڕی براکوژی، کە مەرجێکی هەرە گرنگی شۆڕشە بۆ گەیشتن بە مافە رەواکانی، سەرباری جاشو بەکرێ گیراوو سیخوڕان. شۆڕشە لاف لێدەرە پێشکەوتنخوازەکانی ئەوڕۆشمان ئەو راستییە تاڵو دژوارەیان هێشتا تەتەڵە نەکردووەو خڵتەی ئەو بیرو مێشکە زرکە هەر چەندەمین جار دەبێتەوە.

ئێستا، لە سەردەمی تەکنۆلۆجیی نوێدا دەبوو رەوتی کاروانی دەیان ساڵەی تێکۆشانمان درێ بە زەبروزەندی شوومی داگیرکەران بدایەو دەستی لە دوندی سەرکەوتن گیربووایە، بەڵام لە سایەی ململانێو تینووبوون بە خوێنی سەری یەکدیو بەری تەسکی ئاقاری بەرژەوەندیی حیزبایەتی، کوردستانەکەمان بووە بە کەلاوەو خەرابات، سەرجەم گەلی کورد تووشی مەینەتیو سەرگەردانیو مەترسییەکی ئەوتۆ بووە، کە هەرگیز مێژوو بە خۆیەوە نەیدیوە.

گەر بە دیدێکی تازەوە مێژوومان زانستانەو رەخنەگرانە هەڵسەنگێنینو دڵسۆزانە بۆ مەسەلەکان بڕوانینو دەستنیشانی کەمو

---

17 دیارە هەڵوێستی سیاسیی یەك سەدە لەمەوبەر بە پێوەری ئەمڕۆ بێوانە ناکرێ. باشە، خۆ سەرکردەکانی ئەمڕۆی کورد لە سیاسەتو تاکتیکی لەشکری مۆدێرنو دیسپلیندا کەم ئەزموون نین! ئەدی حاڵ بۆ وایە؟ دنیایەکی سەیرە! خۆمان چ بە خۆمان دەکەین!؟.

کوڕییەکان بکەین‌و نەخشە بۆ خەباتی داهاتووی خۆمان دابڕێژین، ئەوجا دەتوانین داری ئازادی بنێژین‌و تۆوی یەکێتی‌و برایەتی‌و تەبایی بچێنین‌و باشتر خۆمان بۆ هەموو بوارەکانی سیاسی‌و دیپلۆماسی‌و راگەیاندن‌و پێشمەرگەیی سازو ئامادە بکەین. خۆ ئەگەر وامان نەکرد، واتە ها لەو سەدان ئەزموون‌و تاقیکردنەوە تاڵ‌و خوێناوییانەی مێژووی رابردووی میللەتەکەمان لەبەرچاو نەگرتووەو هیچی لێیانەوە فێر نەبووین.

غەیری تەعلیمی تەنبەلی کردن

جەمعی ئەملاك‌و غەزنە کۆکردن[18]

گومان نییە، مێژوو دەری دەخا ئەو گەل‌و نەتەوانەی دووچاری دابەشکردن‌و چەوسانەوەی نەتەوایەتی‌و چینایەتی بوون. ئەگەر خۆیان بە هاناو فریای خۆیان نەیێن، ج کەس ئاوڕیان وێ نادا؛ هەروا لە ژێر فشارو نیری دیلایەتی دەمێننەوەو دەچەمێنەوە تا وای لێ دێ ئەوسەری دیار نەبێ. ئەوسا هەزار داخ‌و پەککوو بایی پوولێکەو بەهرە نادا.

رۆژئاوای ئەڵمانیا – ڤاڵدکیرش - ١٩٨٨ –

---

[18] کۆمەڵە شیعری حاجی قادری کۆیی، کۆکردنەوەو ئامادەکردنی بۆ چاپ: ئەورەحمان سەعید. بەغدا. چاپخانەی دار السلام. ١٩٢٥/١٣٤٤. لاپەڕە ٢.

هەواڵنامەی کتێب

دوا قسە

لەپێشدا هەر هێندەی بیرخستنەوەیەك باسی بەشینەوەی بەزۆری کوردستانمان کرد، کە لە نێوان چەند دەوڵەتێکی جۆربەجۆری دیکتاتۆریی دژ بە هەموو دابو نەریتی مرۆڤانەو تا ئاستی یەکدی قڕ کردنو چەند ئایدیۆلۆجیاو رێبازو سیستەمی لەوی دی جیا دابەشکراوە. کە کۆك بوونو دۆستایەتییان پێکەوە مەحاڵە، مەگەر

هەواڵنامەی کتێب

لەسەر داپڵۆسین و رووتاندنەوەی گەلی هەژارو بێ پشتیوانیی کورد تەباو رێك بن.

ئاشکرایە مەسەلەی کورد لە پاش برانەوەی ئاگری شەڕی یەکەمی دنیا گرفتێکی گرنگی سەر شانۆی سیاسیی ئەو دەوڵەتانەو کۆڵەکەیەکی هاوبەشە لە نێوان ئەو تێکەڕفێن و قاپگرو پیاوخۆرانەدا، کە گەل و خاکی کوردستانیان بەسەردا بەخشراوەتەوە. لە سەردەمی ئینگلیزەوە تا ئەمڕۆ، سەرەڕای ئاوارەیی و ماڵوێرانی و ماف حاشا لێکردن، بە زەبری ئاگرو ئاسن گەمارۆ دراوەو لەژێر باری جەورو ستەمی چەوساندنەوەی نەتەوایەتیدا دەرەتێنریٚ و دەناڵێنێ، تا دەگاتە رادەی بەکارهێنانی چەکی قەدەغەکراوی کیمیاوی و چەندین جۆر گازی ژەهراوی: خەردەل، هایدرۆجین، سارین، سیانێد، تابوون .. هتد.

خاپوورکردنی کوردستان لە لایەن دەوڵەتی داگیرکەری عیراق جێگای تێڕامان و حەپەسانی هەر مرۆڤێکی خاوەن هەست و ویژدانە لە سەرانسەری جیهاندا. تەختکردن و راماڵینی هەزاران گوندی کوردستان بە گاسنی قادسیەی دۆڕاوی رەش و شووم و خوێناویی عەرەب و دارودەستەی رژێمی تۆقێنەرو گۆپاڵ بەدەستی شوفێنی سەدام تکریتیی بەراز گەیشتە شێوەو پلەیەکی دزێوی ئەوتۆ، کە مەرزو سنوورو کەوشەنی زۆر لە دڕندایەتیی شکاندو زنجیرە شاڵاوی لە ئەندازەبەدەری سەربازی و بۆردوومانێکی چڕو بەربڵاوی کیمیاویی دوور لە رەوشتی مرۆڤایەتی، کە لەگەڵ کارەساتی (هێرۆشیما)دا بەراورد دەکرێ، هێنایە

سەر ناوچە رزگارکراوەکان، بەتایبەت لەگەڵ جاڕدانی ئاگربەستی شەڕی عیراق‌و ئێران، رژێمی چەمووشی داخ لە دڵ هەل‌و مەرجی قادسیە هەلاهەلابووەکەی عەرەبیان بۆ درێژە پێدان‌و ئەنجامدانی نەخشە کۆن‌و گلاوە ئەهریمەنانەکەیان قۆستەوە بۆ گۆڕینی مۆرکی سروشتی نەتەوەیی‌و مێژووییی خاکی کوردستان‌و فڕکردنی بەکۆمەڵ‌و راگوێزانی دانیشتوانە رەسەن‌و لەمێژینەکەی. مەرگ‌و ئاگرو وێرانییان بۆ سەدان هەزار خەڵکی لاشەڕی ئەو دەڤەرانە باراند، دەیان هەزاریش لە پیاوو پیرەك‌و زارۆك هەڵوەدای هەندەران کران‌و چەند هەزار هاوولاتیی دیکەش بوونە قوربانیی سیاسەتی جەنگەڵیی بەعسی پاشەڵ تەڕو زۆرێکیش هێشتا چارەنووسیان وەك هەشت هەزار کوردە بارزانییەکانی لە ساڵی ١٩٨٣دا لە سەر سامان‌و ماڵی خۆیان رەشبگیر کران نادیارە. شایانی باسە، لە ئاوارەبوونەکەشیاندا هەڕەشەی بە کۆمەڵ لەنێوبردن لە شان‌و کۆڵیان نەبۆوە، پەنابەرانی کورد لە خێوەتگاکانی تورکیا، لە دیاربەکرو موش‌و ماردین، سەرباری ئەوەی ئۆردوگاکانی تەلبەندەو لە لایەن سەربازانی دەعەجانی تورکەوە لە ژێر چاودێری‌و کۆنتڕۆڵدان، سووکایەتی پێکردن دیاردەیەکی بەرچاوی ئەم دەوارنشینانەیەو وەکو دیل هەڵس‌و کەوت‌و رەفتاریان لەگەڵدا دەکرێ، تەنانەت پەنابەران لە ئۆردوگای (ماردین) بە پیلانی ئیستخباراتی عیراق‌و بە هاوکاریی رژێمی سەربازیی تورك دەرمان خوارد کران‌و ژمارەیەکی زۆریان لێ مردن، یان نیوەگیان بوون. بۆیە سەیر نییە،

لەگەڵ ئەو هەموو کارە بەدو گەندو نامرۆڤانەشیاندا، هیچ کات هێزی پێشمەرگەی کورد زۆریان بۆ بهێنیٍ‌و لە تەنگانەدابن، ئەوا بە هەڵەداوان وەکو سەگ دەکەونە کلکەسووتکەو هەلەکە سەما، لە پێش هەر شتێکی دیکەی خۆ سازدان‌و رێکخستن لە رووی هەموو جۆرە ئامرازو چەکێکی تازە بەوپەڕی تاسەو تامەزرۆییەوە هەمیزی ئاشتی بۆ یەکدی دەکەنەوەو نێوچەوانی گرژو لمبۆزی دێزی یەکدی زۆر بێ شەرمانە رادەموسن، وەکو چواردە ساڵ پێش ئێستا، کە زۆر لە مێژ نییە، سەدامی تەشی رێس‌و شای خۆفرۆش‌و کۆیلەی ئینگلیزو پاشان ئامریکا، دوا پیلانی شەیتانانەیان بە هاوکاریی چەندین عەرەبی کۆنەپەرست‌و شۆڤێنی لە پایتەختی جەزائیر ئەنجامدا.

داگیرکەرانی کوردستان با باش بزانن گەلی ئازادیخوازو چاوقایمی کورد بە وێنەی شاخە گەردن بەرزەکانی هەلگوردو، زاگرۆس، دەماوەند، ساسۆن، بێستوون، هەندرێن، پیرەمەگرون، قەندیل‌و زمناکۆ، کە سەر لە تەشقی ئاسمان دەسوون‌و بوون بە مایەی بەزین‌و پووکانەوەی تەون‌و داوی گەندەڵ بە فێڵی ناحەزان. بە سەدان قۆناغی ترسناکدا تێپەڕیوەو لە سایەی بازووی پڕ توانای رۆڵە کون لە جگەرنەبووەکانی‌و شوێنە جوگرافیە ستراتیجیەکەی کوردستان وەکو شێر لە بەرامبەر بورکان‌و رق‌و شالاوی دڕندانەی کوردخۆراندا سەربەرزانە بە پێوە ماوەتەوە. گەلی کورد لە رەسەن‌و رەگەزدا کۆن‌و خاوەن مێژوویەکی پڕشنگداری لەمێژینەو بە خۆڕاگری‌و بوێری ناسراوەو بە ئاووهەوای

سازگاری کێوە سەرکەشەکانی کوردستانی لە خوێندا شەلاڵ فرچکدراوەو مەلاشووی بە دروشمی دێرینەی پیاوی بە شەرەفو جوامێرو نەفەس بەرزی کورد، کە دەفەرموێ: "کەم بژیو کەڵ بژی" هەڵهێناوەتەوەو چەندین سەرکردەی زۆردارو زاڵمی لە قۆناغە جوداکانی مێژوو بە بێ تەڵقین لەگۆڕ ناوە.

ئێستاش لەم کۆتاییی سەدەی بیستەمەدا کاورایەکی حارەبی چەقۆکێشی شەلاتی بە ناوی سەدام تکریتی گەرەکێتی بە سیاسەتی تەعریبو تەبعیسو تەهجیر، یا بە هورووژمی رەشی سوپاییو هێزی هەواییو گازی یاسای ژەهراویو بۆمبی کیمیاویو ناپاڵمو قاودانی کورقڕان وەمانتوێنیو قەڵتو بڕمان تێبخاو ناومان لەسەر شانۆی مێژوو بسڕێتەوە!.

سوارەی جرتو فرتەکەی قادسیە دۆڕاوەکەی حارەب با باش بزانێ پێش خۆی زۆر جەلادی دیکە ویستوویانە بە ڕێگای هێرشی سەربازیی بەربلاوو هەڕەشەی زەبرو زەنگو دەمارگیریو تیرۆرو لەنێوبردن نەخشەو پیلانە گلاوەکانی خۆیان بۆ سڕینەوەی شوێنەوارە مێژووییەکانی گەلی کورد لە کوردستاندا ئەنجام بدەن. بەلام ئەو رەفتارە رووزەردانەیە هەمووی خەوو ئەندێشەو ئەفسانە بوون، مێشکی وشکو بیری تەزیوی سەدام بە خۆیو پۆستاڵ رەشە مندالی کورد کوژەکانیەوە هەر هەمان تاسو حەمامەو چارەنووسی ئەمانیش لە چارەنووسی ئەوان باشتر نابێ.

دیسان سەگی هاری عۆجە بە قەلەڕەشە هاوبیرەکانیشیەوە ئەوەندەی دی هەر بۆ پتر حاڵیبوون بزانن؛ هیچ هێرش‌و پەلامارێکی لەشکری نەیتوانیوە گیانی بەرهەڵستیو بەربەرەکانیو خەباتی کۆمەڵانی خەلکی رەنجکێشی کوردستان بکوژێنێتەوەو دەنگی زوڵاڵو رقی پیرۆزی شۆڕشگێڕان کپ بکا. رۆژ بە رۆژ گیانی خۆڕاگریو ململانێی گەلی کورد تا گەیشتن بە مافە سروشتییە رەواکانی خۆی بەردەوامەو هەرگیز دەستی لێ هەڵناگرێ.

ئەوەش پێویستە بڵێم: "ژیانو مێژوو سەلماندوویانە تاکە رێگا بۆ نەمانو بنبڕکردنی گیروگرفتە سەرەکییەکان تەنیاو تەنیا بە رێبازی وتووێژی ئاشتیو دیموکراسیانەی دادپەروەرانە چارەسەر دەکرێ، نەک بە زۆریی شەقو تێهەڵدانو کوتەک، کە بێگومان کێشەی کوردیش یەکێکە لە کێشە سەرەکییەکانی ناوچەی رۆژهەڵاتی نیوەڕاستو لێی جیانابێتەوە.

ئیتر هەزاران سڵاوو درودی پیرۆز لە گیانی پاکی شەهیدە نەمرەکانی شۆڕشی ئەیلوولو شۆڕشەکانی دوای ساڵی ١٩٧٥.

سەربەرزیو نەمری بۆ گیانی پاکی شەهیدی هەمیشە لە دڵدا زیندووی بزووتنەوەی رزگاریخوازی گەلی ماندوویی نەناسی کورد سەرۆک بارزانی مستەفا.

هەر بژیو پایەداربێ دۆستایەتیی کوردو عەرەب‌و فارس‌و تورک‌و تەواوی مرۆڤایەتی.

هەزار هەزار تفو نەفرەتیش لە دڵی ژەنگاویو بیری شێواوی چەوسێنەرو لە داگیرکەرانی کوردو کوردستان، لەو کەسانەی تۆوی شەڕو کارەساتو دواکەوتوویی دەچێننو دەست بەسەر خاکو گەلو نەتەوەیەکی دیکەدا دەگرن.

ئۆرخان

رۆژئاوای ئەڵمانیا – ڤاڵدکیرش – ١٩٨٩ -

هەواڵنامەی کتێب

سەرچاوەکان

- شەرەفنامە. هەژار کردوویە بە کوردی. چاپی دووەم. چاپخانەی جەواهیری. تاران. ۱۹۸۱.

- ڕێبازی بزووتنەوەی ئازادیخوازی کورد. ڕاپۆرتی سیاسیی سەرکردایەتیی کاتی، پارتی دیموکراتی کوردستان. لاپەڕە ۷۲. ناوی ساڵو شوێنی چاپ دەستنیشان نەکراوە.

- د. جەمال نەبەز. کوردستانو شۆڕشەکەی. وەرگێڕانی لە ئەڵمانییەوە بۆ کوردی: کوردۆ عەلی. بنکەی چاپەمەنیی ئازاد. سوید. ۱۹۸۵.

- د. کەمال مەزهەر ئەحمەد. "کوردستان لە ساڵەکانی شەڕی یەکەمی جیهاندا". لە چاپو بڵاوکراوەکانی کۆڕی زانیاریی کورد. بەغدا. ۱۹۷۵.

- گۆڤاری هەڵوێست. ژمارە ۲. خولی دووەم. لەندەن.

- گۆڤاری هەڵوێست ژمارە ۲. خولی دووەم. لەندەن. ۱۹۸۷.

- کۆمەڵە شیعری حاجی قادری کۆیی، کۆکردنەوەو ئامادەکردنی بۆ چاپ: ئەورەحمان سەعید. بەغدا. چاپخانەی دار السلام. ۱۹۲۵/۱۳٤٤.

هەوالنامەی کتێب

(ئەم وێنەیەی نووسەر لە ساڵی 1969دا گیراوە)

خاك و ئازادی

لە پێناو خاك و سەربەستی   لە دیلیو دەستی زۆرداری
ئەنێین هەنگاو بە یەکسانی   بەرەو مەڵبەندی رزگاری
بەخوێنی گەش ئەنووسین هەر   ئەگەین رۆژێ بە دڵشادی
ئەژین ژینێکی سەربەستی   ئەچێژین تامی ئازادی

"مەزنترینو بەناوبانگترین بزووتنەوەی چەکداری لە قۆناغەکانی خەباتی شێلگیری گەلی کورد شۆڕشی ئەیلوولی ساڵی ١٩٦١ بوو، کە زۆرترینو بەرفرەوانترین جەماوەری خەڵکی کوردستانی لەخۆ خڕکردبۆوەو ببوو بە لوتکەی جووڵانەوەی ئازادیخوازی نیشتمانی لە سێ چارەکی سەدەی بیستدا. مەبەست لە هەڵایسانی ئەو شۆڕشە رزگاریو داماڵینی تەوقی زۆرداریو پووچەڵکردنەوەی سیاسەتی خۆسەپاندنو زاڵبوونو کۆلۆنیالیزم بوو، کە چی دیکە دوژمنان خۆ نەنوێننو نەبنە دەمڕاستو دڕندە بەسەریەوە."

ئەم نامیلکەیە، بەشێکە لە تەقەللای نووسینەوەی بارو سەرنجو هەڵسەنگاندنی (ئۆرخانی غالب)، سەبارەت بە مێژووو کێشەی رەوای نەتەوەکەمان، زۆر شایانی ئەوەیە خوێنەرو رووناکبیری کورد ئەم چاپەی دووەمی بخوێنێتەوە، تا زۆر لە نزیکەوە بیرو بۆچوونەکانی ئەم نووسەرە سەبارەت بەو مەسەلەیە بزانێ.

Printed in London
By [Chia] – 2003